

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ειδίκευσης στην
Οικονομική Θεωρία και Πολιτική**

Παλαιά Και Νέα Θεσμικά Οικονομικά:

**Μεθοδολογικά Ζητήματα με Αναφορές στους Thorstein
Veblen και Oliver Williamson**

Παναγιώτης Παπαϊωάννου

(Α.Μ.: 184)

Διπλωματική Διατριβή

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Μυλωνάκης Δημήτριος

Λαπατσιώρας Σπυρίδων

Νικολαΐδης Ευάγγελος

*Στους γονείς μου Γιώργο και Στέλλα για την άνευ
όρων αγάπη και υποστήριξη, και στους δασκάλους
μου που μου άνοιξαν τα μάτια...*

Γαλίφα Ηρακλείου, 2014

“The outcome of any serious research can only be to make two questions where only one grew before.”

Thorstein Veblen

Περίληψη διπλωματικής διατριβής

Η συγκεκριμένη διπλωματική διατριβή ασχολείται με την ανάλυση και την σύγκριση δύο σχολών οικονομικής σκέψης, της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής και των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Η σύγκριση γίνεται στην βάση μεθοδολογικών ζητημάτων που προκύπτουν κατά την ανάλυση των εκπροσώπων των δύο σχολών. Κύριος άξονας αυτού του εγχειρήματος είναι η αναφορά σε έναν βασικό εκπρόσωπο της κάθε σχολής και η σύγκριση μεταξύ των δύο. Από την Αμερικανική (Παλαιά) Θεσμική Σχολή παρουσιάζεται και αναλύεται το έργο του Thorstein Veblen ενώ από τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά το έργο του Oliver Williamson.

Ουσιαστικά πρόκειται για την παρουσίαση της εξέλιξης των δύο σχολών μέσω των κυριότερων εκπροσώπων τους με μια ταυτόχρονη χαρτογράφηση του εννοιολογικού πλαισίου με το οποίο ασχολήθηκαν με στόχο την συγκριτική ανάλυση της μεθοδολογίας τους.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1: Τι είναι τα Θεσμικά Οικονομικά	9
Αμερικανική Θεσμική Σχολή	10
Ρεύμα Βέμπλεν	10
Ρεύμα Κόμμονς	11
Πως ορίζεται η Αμερικανική Θεσμική Σχολή;	14
Νέα Θεσμικά Οικονομικά	16
Οι Βάσεις των Νέων Θεσμικών Οικονομικών (Coase)	18
Διεύρυνση των πεδίων μελέτης των Νέων Θεσμικών Οικονομικών (North)	20
Πως ορίζονται τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά;	22
Κεφάλαιο 2: Thorstein Veblen	24
Κριτική στις υπάρχουσες Οικονομικές Θεωρίες	24
Θεσμοί και Συνήθειες της Σκέψης	27
Ένστικτα και Θεσμοί	29
Διχοτόμηση, Θεσμοί και Τεχνολογία	33
Σωρευτική Αιτιότητα και Εξελικτική Επιλογή	37
Συμπεράσματα και Κριτική	40
Κεφάλαιο 3: Oliver Williamson	44
Επίπεδα της Κοινωνικής Ανάλυσης	44
Η Έννοια της Συναλλαγής και τα Συναλλακτικά Κόστη	47
Καιροσκοπισμός και Περιορισμένη Ορθολογικότητα	49
Συμπεράσματα και Κριτική	54
Κεφάλαιο 4: Veblen & Williamson, μια Συγκριτική Προσέγγιση	59
Ανθρώπινη Φύση και Συμπεριφορά	59
Εμφάνιση και Επιβίωση των Θεσμών	61
Ο Θεσμός της Καπιταλιστικής Επιχείρησης	63
Επίλογος	65
Βιβλιογραφία	70

Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη διπλωματική διατριβή ασχολείται με την ανάλυση δύο σχολών οικονομικής σκέψης, της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής και των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Η σημασία επικεντρώνεται σε ζητήματα που προκύπτουν μέσα από την συγκριτική ανάλυση του μεθοδολογικού πλαισίου ενός εκπροσώπου από την κάθε σχολή, του Θόρσταην Βέμπλεν από την Αμερικανική (Παλαιά) Θεσμική Σχολή και του Όλιβερ Γουίλιαμσον από τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά.

Στόχος της διπλωματικής διατριβής είναι η χαρτογράφηση των μεθοδολογικών ζητημάτων, ο ορισμός των εννοιών και των μεθοδολογικών εργαλείων τα οποία χρησιμοποιεί ο κάθε εκπρόσωπος και τέλος μια συγκριτική προσέγγιση της μεθοδολογίας τους.

Η δομή της εργασίας συνίσταται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια παρουσίαση του γενικότερου θεσμικού ρεύματος στα οικονομικά. Αρχικά παρουσιάζεται η πρώτη σχολή θεσμικών οικονομικών που εμφανίστηκε στην ιστορία της οικονομικής σκέψης, η Αμερικάνικη Θεσμική Σχολή. Η παρουσίαση επικεντρώνεται στα γενικά χαρακτηριστικά τα οποία ορίζουν την συγκεκριμένη σχολή, καθώς και στην ανάδειξη των δύο υπορευμάτων που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της, το ένα με κύριο εκφραστή τον Θόρσταην Βέμπλεν και συνεχιστή τον Κλάρενς Άϋρες και το δεύτερο το οποίο εκφράζει κυρίως η ανάλυση του Τζων Κόμμονς.

Συνεχίζοντας παρατηρούμε τους λόγους για τους οποίους η Αμερικάνικη (Παλαιά) Θεσμική Σχολή έχασε έδαφος και αναλύουμε την πορεία που φτάνει έως την ανάδειξη του δεύτερου κύριου ρεύματος σκέψης στα οικονομικά των θεσμών, τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά.

Ξεκινάμε με μια ιστορική αναδρομή αναζητώντας τις βάσεις των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, τις οποίες εντοπίζουμε στο έργο του Ρόναλντ Κόουζ που παρουσιάζεται συνοπτικά. Στην συνέχεια καταγράφουμε την ενασχόληση των Νέων Θεσμικών Οικονομικών με πεδία της Οικονομικής Επιστήμης, τα οποία δεν είχαν προσεγγιστεί ποτέ στο παρελθόν με μεθοδολογικά εργαλεία της νεοκλασικής παράδοσης. Σημαντικό ρόλο σε αυτό το γεγονός έχει επιτελέσει ο Ντάγκλας Νορθ,

του οποίου το έργο παρουσιάζεται συνοπτικά. Το πρώτο κεφάλαιο κλείνει με την προσπάθεια ορισμού του ρεύματος των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, μέσα από την παράθεση κάποιων μεθοδολογικών χαρακτηριστικών, κοινών στη προσέγγιση κάθε εκπροσώπου της συγκεκριμένης σχολής.

Το δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής ασχολείται με την παρουσίαση και ανάλυση του έργου του Θόρσταγν Βέμπλεν. Αρχικά παρατίθεται η κριτική που άσκησε ο «πατέρας» της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής σχολής, σε όλες τις οικονομικές θεωρίες που υπήρχαν στην εποχή του, με το βασικό επιχείρημα της μη ενσωμάτωσης του δαρβινικού εξελικτικού υποδείγματος στον θεωρητικό τους πυρήνα.

Συνεχίζοντας αναλύουμε την έννοια των θεσμών όπως την έθεσε ο Βέμπλεν, δηλαδή των «πρόδηλων συνηθειών σκέψης και πράξης, οι οποίες είναι κοινές σε μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου». Έπειτα παρατηρούμε τα δομικά στοιχεία των θεσμών τα οποία είναι οι κληρονομικές τάσεις ή ένστικτα που φέρουν τα άτομα. Κατά την ανάλυση του Βέμπλεν εντοπίζονται δύο ομάδες ενστίκτων, μια με ένστικτα που όταν εκφράζονται οδηγούν το άτομο να πράττει προς το καλό του κοινωνικού συνόλου, και μία με ένστικτα που όταν εκφράζονται το άτομο πράττει εις βάρος του κοινωνικού συνόλου.

Παρατηρούμε την έννοια της διχοτόμησης η οποία είναι κεντρική στο έργο του Βέμπλεν, και συμβολίζει της συγκρουσιακή αλληλεπίδραση μεταξύ παραγόντων τα οποία επηρεάζουν το ίδιο αντικείμενο. Αναλύουμε την συγκρουσιακή αλληλεπίδραση μεταξύ των «καλών» και των «κακών» ενστίκτων, μεταξύ των ραγδαία μεταβαλλόμενων τεχνολογικών συνθηκών και του αδρανούς θεσμικού πλαισίου και τέλος εξειδικεύοντας παρουσιάζεται η συγκρουσιακή αλληλεπίδραση στα πλαίσια της διαδικασίας της παραγωγής της καπιταλιστικής επιχείρησης, με τους μηχανικούς/υπαλλήλους που ασχολούνται με την παραγωγή να αποτελούν το ένα μέρος, και τους μετόχους-ιδιοκτήτες που λαμβάνουν τις αποφάσεις για την παραγωγή με σκοπό το κέρδος, να αποτελούν το άλλο.

Στην συνέχεια ασχολούμαστε με την ανάλυση του μηχανισμού της σωρευτικής αιτιότητας, με τον οποίο ο Βέμπλεν αναλύει και επεξηγεί την διαδικασία της εξελικτικής επιλογής σε ότι αφορά τους θεσμούς. Στο τέλος του δευτέρου κεφαλαίου παρατίθενται τα συμπεράσματα από την ανάλυση και η κριτική του έργου του Βέμπλεν, η οποία μπορεί να συνοψιστεί λέγοντας πως παρά τις αδυναμίες που παρουσιάζει το έργο του σε όρους συνοχής και προσήλωσης σε έναν συγκεκριμένο

μεθοδολογικό πυρήνα, παραμένει εξαιρετικά επίκαιρο και ιδιαίτερα πολύτιμο για την προσπάθεια να αναλυθεί και να εξηγηθεί η επιρροή των θεσμών στα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας επικεντρώνεται στην ανάλυση του έργου του Ολιβερ Γουίλιαμσον, ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του ρεύματος των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Αρχικά παραθέτουμε και εξετάζουμε τα τέσσερα «επίπεδα κοινωνικής ανάλυσης» βάσει των οποίων ο Γουίλιαμσον επιχειρεί να κατατάξει τους θεσμούς, χρησιμοποιώντας ως κριτήρια τους σκοπούς που εξυπηρετεί ο καθένας τους, την ταχύτητα με την οποία μεταβάλλεται ο κάθε θεσμός σε σχέση με τον χρόνο καθώς και το επιστημονικό πεδίο το οποίο κρίνεται κατάλληλο για την μελέτη του κάθε θεσμού.

Συνεχίζοντας ορίζουμε και αναλύουμε την έννοια της συναλλαγής και του συναλλακτικού κόστους, εννοιών κεντρικών για τον μεθοδολογικό πυρήνα του Γουίλιαμσον. Όπως βλέπουμε ο Γουίλιαμσον αποδίδει την εμφάνιση, εξέλιξη και επιβίωση των θεσμών, αποκλειστικά και μόνο στην αποτελεσματικότητα που επιδεικνύουν στην εξοικονόμηση κόστους συναλλαγών.

Ο Γουίλιαμσον αποδίδει την ύπαρξη του συναλλακτικού κόστους στην ανθρώπινη φύση, η οποία κατά την γνώμη του διακρίνεται από καιροσκοπισμό, δηλαδή την προσπάθεια του κάθε ατόμου να επιτύχει τους σκοπούς του ακόμη και με δόλο, και από περιορισμένη ορθολογικότητα, δηλαδή της παραδοχής πως τα άτομα που μετέχουν στις οικονομικές δραστηριότητες επιθυμούν να πράττουν ορθολογικά αλλά δεν έχουν την δυνατότητα, πρώτον λόγω των περιορισμένων αντιληπτικών τους δυνατοτήτων οι οποίες δεν μπορούν να εξεργαστούν ολόκληρο το εύρος των πληροφοριών, και δεύτερον λόγω της ύπαρξης αντικειμενικών παραγόντων που δεν επιτρέπουν την πλήρη ενημέρωση σε όλους. Αποδίδοντας στην ανθρώπινη φύση αυτά τα δύο χαρακτηριστικά ο Γουίλιαμσον απομακρύνεται από τον Homo Economicus της νεοκλασικής παράδοσης και δημιουργεί τον «άνθρωπο της συμφωνίας», (αγγλ. Contractual Man).

Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου παρατίθενται τα συμπεράσματα και η κριτική στο έργο του Γουίλιαμσον. Η κριτική εστιάζεται στην έλλειψη ιστορικότητας από την προσέγγιση του Γουίλιαμσον, η οποία ξεκινάει με την λογικά και ιστορικά αδύναμη θέση πως «εν αρχή ήταν οι αγορές». Παρατηρούμε πως ο Γουίλιαμσον, όταν προσπαθεί να αναλύσει ιστορικά ζητήματα, προτιμά να τα προσεγγίζει αφαιρετικά και εξάγει συμπεράσματα τα οποία σε πολλές περιπτώσεις δεν μπορούν να

επιβεβαιωθούν ιστορικά. Η κριτική συνεχίζεται επικεντρώνοντας στο μεθοδολογικό εργαλείο του συναλλαγματικού κόστους, το οποίο παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες για διάφορους λόγους. Ο πρώτος και ίσως ο σημαντικότερος, είναι η μη ύπαρξη αποσαφηνισμένου ορισμού για την έννοια του συναλλακτικού κόστους, γεγονός που επιτρέπει την αυθαίρετη χρησιμοποίησή τους για την ανάλυση οποιουδήποτε οικονομικού ζητήματος. Ταυτόχρονα τα συναλλακτικά κόστη σαν μεθοδολογικό εργαλείο, παρουσιάζουν και άλλες αδυναμίες τις οποίες αναφέρουμε και αναλύουμε στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιέχει μια πρωτογενή συγκριτική ανάλυση ανάμεσα στην προσέγγιση του Βέμπλεν και την προσέγγιση του Γουίλιαμσον. Τα δύο αναλυτικά πρότυπα ουσιαστικά τίθενται αντιμέτωπα σε ζητήματα που αφορούν την ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά, την επεξήγηση της εμφάνισης και της επιβίωσης των θεσμών και την ανάλυση του θεσμού της καπιταλιστικής επιχείρησης, με το τελικό συμπέρασμα να είναι πως το μεθοδολογικό πρότυπο του Βέμπλεν παρ' όλες τις αδυναμίες του, υπερέχει σε όρους συνοχής, ιστορικότητας και ευρύτητας πεδίου εφαρμογής από αυτό του Γουίλιαμσον, πράγμα που το καθιστά εξαιρετικά χρήσιμο και επίκαιρο για την περεταίρω ανάλυση των θεσμών.

Τι είναι τα Θεσμικά Οικονομικά

Θεσμικά οικονομικά ονομάζονται τα ρεύματα σκέψης που ανά καιρούς εμφανίστηκαν στην οικονομική επιστήμη και ως βασικό κοινό χαρακτηριστικό έχουν την αυξημένη σημασία στον ρόλο τον οποίο επιτελούν οι θεσμοί αναφορικά με τα οικονομικά φαινόμενα και την κριτική την οποία άσκησαν στο υφιστάμενο νεοκλασικό πρότυπο το οποίο κατά την ανάλυση του δεν έπαιρνε υπόψη του τους θεσμούς, Chavance (2009, p. 2) . Ο όρος θεσμικά οικονομικά εισήχθη για πρώτη φορά από τον Γουάλτον Χάμιλτον το 1919, σε ένα συνέδριο της Αμερικανικής Οικονομικής Εταιρίας, Rutherford (2001, p. 173).

Τα θεσμικά οικονομικά δεν αποτέλεσαν ποτέ ενιαία σχολή οικονομικής σκέψης. Παρατηρούνται μεγάλες διαφορές κατά την μελέτη του έργου διαφόρων επιστημόνων οι οποίοι θεωρούνται εκπρόσωποι των θεσμικών οικονομικών. Οι διαφορές εντοπίζονται σε κεντρικά ζητήματα όπως ο μεθοδολογικός πυρήνας και τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιεί ο καθένας τους κατά την ανάλυσή του. Ένας κεντρικός διαχωρισμός όμως που μπορεί να επιχειρήσει κανείς, είναι αυτός μεταξύ Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής και Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Η πρώτη προηγείται χρονικά αρκετά της δεύτερης, έχοντας κάνει την εμφάνισή της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ενώ τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά με εξαίρεση το πρώιμο έργο του Ρόναλντ Κόουζ -ο οποίος θεωρείται και ο πρωτοπόρος της συγκεκριμένης σχολής- από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, άρχισαν να ισχυροποιούνται σαν ρεύμα οικονομικής σκέψης προς τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, κυρίως μέσω του έργου των Ολιβερ Γουίλιαμσον και Ντάγκλας Νορθ.

Αν και η Αγγλική Κλασική Σχολή είχε εντάξει, στα πλαίσια των αντικειμένων που μελετούσε, κάποιους θεσμούς όπως η ιδιοκτησία, οι πρώτες απόπειρες μιας πραγματικά θεσμικής ανάλυσης των οικονομικών ήταν αυτές της Γερμανικής Ιστορικής Σχολής και κυρίως της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως την περίοδο του Μεσοπολέμου . Η συγκεκριμένη σχολή βρέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος ανάμεσα στον ακαδημαϊκό κόσμο λόγω των καινοτόμων ιδεών και μεθοδολογικών προτύπων που προσέφερε, αλλά και λόγω

της σύνδεσής της με το New Deal, Chavance (2009, p. 2). Ειδικότερα την περίοδο του Μεσοπολέμου ήταν η κυρίαρχη σχολή οικονομικής σκέψης στις Ηνωμένες Πολιτείες ενώ άρχισε να παρακμάζει ραγδαία αμέσως μετά την λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, Rutherford (2001, p. 174).

Αμερικανική (Παλαιά) Θεσμική Σχολή

Πατέρας της Αμερικάνικης Θεσμικής Σχολής θεωρείται ο Θόρσταην Βέμπλεν με τον οποίο ασχολούμαστε παρακάτω εκτενέστερα. Άλλοι σημαντικοί εκπρόσωποι είναι οι Τζων Ρότζερ Κόμμονς, Γουέσλεϋ Μίτσελ και Κλάρενς Άϋρες καθώς και πολλοί άλλοι το έργο των οποίων μπορεί κάποιος να εντοπίσει ανάμεσα στις σελίδες του Journal of Economic Issues, επιστημονικό περιοδικό όπου κατά κύριο λόγο δημοσιευόταν το έργο των εκπροσώπων του συγκεκριμένου ρεύματος. Η Αμερικανική Θεσμική σχολή ήταν το κυρίαρχο ρεύμα οικονομικής σκέψης στην Αμερική τουλάχιστον στην εποχή της. Χαρακτηριστικό είναι πώς δύο από τους κύριους εκπροσώπους της, οι Τζών Κόμμονς και Γουέσλεϋ Μίτσελ χρημάτισαν πρόεδροι της Αμερικανικής Οικονομικής Εταιρίας (American Economic Association ή ΑΕΑ), ο πρώτος για το χρονικό διάστημα 1917-1918 και ο δεύτερος για το χρονικό διάστημα 1924-1925.

Ρεύμα Veblen

Εντός των παλαιών θεσμικών οικονομικών εντοπίζουμε δύο κύρια ρεύματα σκέψης. Το πρώτο σχετίζεται με τον Θόρσταην Βέμπλεν και θα αναλυθεί εκτενέστερα στην συνέχεια της εργασίας. Υιοθετήθηκε, εξελίχθηκε αλλά και τροποποιήθηκε επίσης, κυρίως από τον Κλάρενς Άϋρες. Το συγκεκριμένο ρεύμα έκανε σφοδρή κριτική σε όλες τις υπάρχουσες μέχρι εκείνη την εποχή οικονομικές θεωρίες με βασικό επιχείρημα τον μη εξελικτικό χαρακτήρα της ανάλυσής τους. Προσπάθησε να εντάξει το δαρβινικό μεθοδολογικό πλαίσιο στην οικονομική

επιστήμη με στόχο την δημιουργία μιας πραγματικά εξελικτικής οικονομικής θεωρίας. Ασχολήθηκε κυρίως με την εξέλιξη των θεσμών και την επίδραση τους στην ανθρώπινη συμπεριφορά, τις θεμελιώδεις αντιθέσεις μεταξύ των κερδοσκοπικών (pecuniary) και βιομηχανικών (industrial) πλευρών της οικονομίας, την επίδραση που προκαλεί η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στο υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο της κοινωνίας καθώς και τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές συμβάσεις και τα παγιωμένα συμφέροντα αντιστέκονται σε τέτοιου είδους αλλαγές, Rutherford (1994, p. 2).

Ο Κλάρενς Άϋρες σαν ο κύριος συνεχιστής του έργου του Βέμπλεν, υιοθέτησε πολλές από τις ιδέες του και τις έννοιες που είχε εισάγει. Χαρακτηριστική είναι η θέση του Άϋρες για την θεμελιώδη αλληλεπίδραση και αντίθεση μεταξύ του θεσμικού πλαισίου και της τεχνολογικής εξέλιξης. Ο Άϋρες προχωρά αρκετά βήματα παραπέρα από τον Veblen χαρακτηρίζοντας την τεχνολογία σαν τον «μοναδικό παράγοντα κοινωνικών αλλαγών και σαν την κύρια δύναμη διαμόρφωσης του σύγχρονου πολιτισμού», Milonakis & Fine (2009, p.187). Κι αυτός σαν τον Βέμπλεν απορρίπτει πλήρως την νεοκλασική υπόθεση του Homo Economicus σαν μύθο και χαρακτηριστικά σημειώνει πως «η ανθρώπινη φύση στην ουσία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο», Ayres (1944, p.49) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine (2009, p.186). Σημειώνει πως η ανθρώπινη δράση αποτελεί «συνδυασμό της παράδοσης και του ευφυίας», Ayres (1962, p.102), αλλά δεν προσδιορίζει με σαφήνεια πως ακριβώς επιτυγχάνεται αυτός ο συνδυασμός, Rutherford (1994, p. 78).

1.2 Ρεύμα Commons

Το δεύτερο κύριο ρεύμα σκέψης που εντοπίζεται εντός της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής, είναι αυτό που ως κύριο εκφραστή έχει τον Τζών Κόμμονς. Κύρια ζητήματα στα οποία επικεντρώθηκε ο Κόμμονς είναι θεσμοί όπως τα δικαιώματα (ιδιωτικής) ιδιοκτησίας, το νομικό πλαίσιο, και οι οργανισμοί καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτοί εξελίσσονται και επιδρούν σε ζητήματα οικονομικής και νομικής εξουσίας, Rutherford (1994, p. 2).

Μία ακόμη βασική έννοια στο έργο του Κόμμονς και των μεταγενέστερων που υιοθέτησαν τον κεντρικό πυρήνα των ιδεών του είναι αυτή της συναλλαγής (transaction) ως θεμελιώδους αναλυτικής μονάδας. Ο ίδιος ο Κόμμονς ορίζει την συναλλαγή ως «την μικρότερη ανιχνεύσιμη μονάδα η οποία επιτρέπει την ανάλυση όλων των διαστάσεων της ανθρώπινης βούλησης και δράσης, σε σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις που αφορούν», Commons (1950,p.118-19). Διαχωρίζει τις συναλλαγές σε τρεις τύπους: διαπραγματευτικές (bargaining), διαχειριστικές (managerial) και διανομής πόρων (rationing), Commons (1950, p.57) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine (2009, p.177). Ο πρώτος τύπος αφορά συναλλαγές στα πλαίσια της αγοράς μεταξύ αγοραστών και πωλητών ενώ οι άλλοι δύο αφορούν συναλλαγές εντός της ιεραρχικής δομής ενός οργανισμού (επιχείρησης ή κρατικής δομής), Milonakis & Fine (2009, p.177).

Ο Κόμμονς αναπτύσσει μια θεωρία η οποία συνδυάζει το νομικό πλαίσιο, τα οικονομικά και την ηθική επικεντρώνοντας στην ανάγκη για μια γενικότερη θέαση της εξέλιξης των θεσμών. Η προσέγγισή του εστιάζεται στην περαιτέρω εξέλιξη της Θεσμικής Σχολής μέσω του συνδυασμού των επιτευγμάτων των προηγούμενων ρευμάτων σκέψης στα οικονομικά (όπως η Νεοκλασική Σχολή) με μια θεωρητική δομή βασισμένη στις θεσμικές εξελίξεις του αμερικανικού καπιταλισμού στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, Chavance (2009, p. 21).

Ο Κόμμονς έδωσε κατά την ανάλυση του κεντρικό ρόλο στους θεσμούς, την λειτουργία τους και την επίδραση τους σε ότι αφορά τα οικονομικά φαινόμενα. Παρόλα αυτά όμως δεν απέρριπτε πλήρως κάποια μεθοδολογικά εργαλεία και βασικές υποθέσεις προηγούμενων σχολών οικονομικής σκέψης όπως η Νεοκλασική. Προσπάθησε να άρει τους περιορισμούς και τον ανεπίκαιρο χαρακτήρα των διαφόρων προηγούμενων ρευμάτων σκέψης και την ίδια στιγμή να τα εντάξει στα θεσμικά οικονομικά, Chavance (2009, p. 21).

«Το ζήτημα δεν είναι να δημιουργήσεις ένα νέο είδος οικονομικής επιστήμης – τα θεσμικά οικονομικά τα οποία θα είναι διαχωρισμένα από τις προηγούμενες σχολές. Το ζήτημα είναι να αποδώσεις στην συλλογική δράση σε όλες της τις μορφές την αρμόζουσα θέση στα πλαίσια της οικονομικής θεωρίας...Αυτός ο συλλογικός έλεγχος πάνω στις συναλλαγές των μεμονωμένων ατόμων είναι η συνεισφορά των θεσμικών οικονομικών στο γενικότερο πλαίσιο της οικονομικής θεωρίας», Commons (1990a, pp. 5-6) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine (2009, p.180)

Ο Κόμμονς σε αντίθεση με το -σε γενικές γραμμές- ολιστικό πνεύμα της θεσμικής σχολής δέχεται έως έναν βαθμό την ατομική ανθρώπινη βούληση ως κύριο παράγοντα των οικονομικών φαινομένων. Υιοθετεί δηλαδή κατά κάποιον τρόπο τον μεθοδολογικό ατομισμό αλλά με σημαντικές διαφορές από τον τρόπο με τον οποίο η Νεοκλασική σχολή χρησιμοποίησε το συγκεκριμένο μεθοδολογικό εργαλείο. Προσπαθεί να επικεντρώσει την ανάλυση του στις διαδικασίες με τις οποίες η ανθρώπινη βούληση εκφράζεται μέσα από πράξεις μεμονωμένων ατόμων αλλά και εντός των θεσμών. Χαρακτηριστικά σημειώνει:

«Η επιστήμη της ανθρώπινης βούλησης η οποία εξετάζει εξίσου τα μεμονωμένα άτομα αλλά και τους συλλογικούς οργανισμούς, είναι το θεμέλιο της οικονομικής επιστήμης του 20^{ου} αιώνα», Commons (1950, p.36).

Ο Κόμμονς μας παραθέτει την έννοια του «θεσμικού μυαλού»,(αγγλ. institutionalized mind). Με αυτόν τον τρόπο θέλει να δείξει πως τα άτομα ναι μεν έχουν ελεύθερη βούληση και πράττουν σύμφωνα με αυτή, αλλά η φύση αυτής της βούλησης έχει καθοριστεί ήδη σε μεγάλο βαθμό από το θεσμικό πλαίσιο που περιβάλλει την κοινωνία μέσα στην οποία ζουν. Χαρακτηριστικά σημειώνει πως:

«Τα άτομα ξεκινούν σαν βρέφη. Διδάσκονται τον θεσμό της γλώσσας, την συνεργασία με άλλα άτομα, την συνεργασία με σκοπό την επίτευξη κοινών στόχων, την διαπραγμάτευση έτσι ώστε να επιλύονται οι συγκρούσεις αντιθέτων συμφερόντων και την υπακοή στους κανόνες λειτουργίας των πολλών δομών των οποίων είναι μέλη», Commons (1934, p.73).

Παρά την σημασία που έδωσε στην ατομική ανθρώπινη βούληση και τον ρόλο της στα οικονομικά φαινόμενα πήρε αποστάσεις από την άποψη των Νεοκλασικών περί της υπόθεσης του Homo Economicus. Το άτομο που διαθέτει το «θεσμικό μυαλό» του Κόμμονς, έχει μεν δικιά του βούληση και πράττει ανάλογα, την ίδια στιγμή όμως αποτελεί το αποτέλεσμα της επίδρασης του θεσμικού πλαισίου πάνω στα άτομα. Ο Ράδερχορντ ονομάζει αυτού του τύπου την προσέγγιση «θεσμικό ατομισμό (αγγλ. Institutional Individualism) του Commons», Rutherford (1990, p. xviii) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine (2009, p.180)

«(Τα άτομα) συναναστρέφονται μεταξύ τους όχι σαν σφαιρίδια ηδονής (αγγλ. globules of desire, όρος που χρησιμοποίησε ο Veblen στην κριτική του ενάντια στην έννοια του Homo Economicus), που οδηγούνται από τον υπολογισμό ευχαρίστησης και πόνου, αλλά είναι ήδη προετοιμασμένα από την συνήθεια που έχει επιβληθεί υπό την πίεση των εθίμων, να μετέχουν στις -σε μεγάλο βαθμό- τεχνητές συναλλαγές οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από την συλλογική ανθρώπινη βούληση», Commons (1934, p.74).

Παρά τις αντιθέσεις του με την Νεοκλασική Σχολή, ο Κόμμονς υιοθέτησε πολλές από τις υποθέσεις της και από τα μεθοδολογικά της εργαλεία, προσπαθώντας να εντάξει την θεσμική ανάλυση σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προγενέστερων θεωριών. Αυτό τον κάνει να ξεχωρίζει ανάμεσα στην παράδοση της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής σχολής η οποία -σε γενικές γραμμές- αντιτάχθηκε στις προϋπάρχουσες οικονομικές θεωρίες και ιδιαίτερα στην Νεοκλασική παράδοση. Αυτή του η στάση, σε συνδυασμό με τις έννοιες που εισήγαγε όπως αυτή της συναλλαγής η οποία συνδέεται με τα συναλλακτικά κόστη και του θεσμικού μυαλού η οποία συνδέεται με την περιορισμένη ορθολογικότητα, θα μετατρέψει το έργο του σε σημείο αναφοράς και σύνδεσης μεταξύ Παλαιών και Νέων Θεσμικών Οικονομικών.

1.3 Πως τελικά ορίζεται η Αμερικάνικη Θεσμική Σχολή ;

Όπως είδαμε η Αμερικανική Θεσμική Σχολή υπήρξε ένα κίνημα με αρκετούς εκπροσώπους το οποίο άκμασε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το γεγονός ότι στην συγκεκριμένη σχολή εντάσσονται διάφοροι διανοητές με διαφορετικές προσεγγίσεις και μεθοδολογικά πρότυπα μπορεί να προκαλέσει σύγχυση. Και είναι αλήθεια πως μια πρώτη ματιά στο έργο των διαφόρων εκπροσώπων των Παλαιών Θεσμικών Οικονομικών, ιδιαίτερα συγκρίνοντας την παράδοση του Θόρσταϊν Βέμπλεν με αυτή του Τζων Κόμμονς ίσως οδηγήσει κάποιον στο συμπέρασμα πως είναι περισσότερα αυτά που τους χωρίζουν παρά αυτά που θα μπορούσαν να τους εντάξουν στο ίδιο ρεύμα οικονομικής σκέψης.

Παρατηρούνται όμως πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ των αναλύσεων των εκπροσώπων της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής τα οποία επιτρέπουν την κατάταξή τους σε κοινό πλαίσιο. Οι Μυλωνάκης και Fine στο *“From Political Economy to Economics”*, (2009, pp.160-161), εντοπίζουν και παραθέτουν έξι σημεία σύγκλισης μεταξύ των εκπροσώπων της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής έτσι ώστε να μπορέσει να γίνει δυνατός ο ορισμός της:

1. Η κοινή αντίληψη πως οι θεσμοί παρέχουν το πλαίσιο για το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας
2. Η μελέτη των θεσμών στα πλαίσια πολλών επιστημών εκτός των οικονομικών καθίσταται αναγκαία αρκεί να παρθεί υπόψη η παραδοχή περί νοθευμένης φύσης τους και ταυτόχρονα περί της ύπαρξης πολλών άσχετων με τα οικονομικά πλευρών τους. Οι εκπρόσωποι της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής αντλούν έμπνευση και από άλλες επιστήμες όπως η ψυχολογία, η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία σε αντίθεση με την νεοκλασική παράδοση η οποία υποστηρίζει πως είναι δυνατός ένας πλήρης διαχωρισμός μεταξύ των κοινωνικών επιστημών. Ακολουθούν μια πιο ολιστική προσέγγιση στα πλαίσια της οποίας είναι δύσκολο να χαραχθούν διαχωριστικές γραμμές.
3. Αμφισβητούν την ύπαρξη αμετάβλητων και οριστικών εννοιών και υποθέσεων, όπως η *απαράλλαχτη φύση του ανθρώπου*.
4. Όλοι οι εκπρόσωποι της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής ήταν αντίθετοι στον μεθοδολογικό ατομισμό. Θεωρούσαν πως η αφηρημένη φύση του ανθρώπου την οποία προτείνει η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση, δεν ήταν ικανή να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα. Η ατομική δράση θα πρέπει να παίρνεται υπόψη αλλά πάντα σε σχέση με το κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο.
5. Όπως είναι προφανές από το προηγούμενο σημείο αντιτάχθηκαν όλοι τους στην έννοια του *Homo Economicus*. Ο καθένας με διαφορετικό τρόπο βέβαια θέλησε να δώσει μια διαφορετική περιγραφή της ανθρώπινης φύσης όλοι τους όμως συμφωνούσαν πως η μελέτη των θεσμών είναι το κλειδί για μια επιτυχημένη κριτική στην ορθόδοξη παράδοση αλλά και για την κατασκευή εναλλακτικού τύπου θεωριών.
6. Υποστήριξαν μια δυναμική προσέγγιση των οικονομικών δεδομένων σε αντίθεση με την στατική προσέγγιση της νεοκλασικής ισορροπίας. Οι θεσμικοί χρησιμοποιώντας το *δαρβινικό* και το *ιστορικό μεθοδολογικό*

πλαίσιο αντιτάχθηκαν στην νευτώνεια μηχανική των νεοκλασικών. Η Θεσμική Σχολή προσπαθεί να αποδώσει μια εξελικτική οικονομική επιστήμη που επικεντρώνεται στην θεσμική αλλαγή η οποία είναι ουσιαστικά το υποκείμενο της οικονομικής θεωρίας.

2. Νέα Θεσμικά Οικονομικά

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η Αμερικανική Θεσμική Σχολή άρχισε να αποδυναμώνεται. Ο βασικός λόγος ήταν πως δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες τις οποίες η ίδια είχε δημιουργήσει, σε ότι είχε να κάνει με την κατασκευή μιας στέρεως θεωρίας η οποία θα μπορούσε να σταθεί απέναντι στην ορθόδοξη παράδοση. Οι λόγοι ήταν πολλοί. Η θεσμική σχολή δεν μπόρεσε να θέσει τα θεμέλια μιας θεωρίας η οποία θα εξηγούσε την ατομική συμπεριφορά, Koormans (1947) όπως αναφέρεται στο Rutherford (2001, p.183). Επίσης οι μεταγενέστεροι εκπρόσωποι της Αμερικάνικης Θεσμικής Σχολής δεν κατάφεραν να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων και να εξελίξουν το έργο των προκατόχων τους δημιουργώντας έτσι τις συνθήκες για την επιβίωση και την εξέλιξη του ρεύματος.

Αντιθέτως παρέμειναν στο στάδιο των κορυφαίων της σχολής όπως ο Βέμπλεν και ο Κόμμονς σε ότι αφορά την εξέλιξη εννοιών και προτύπων που χαρακτήρισαν την Παλαιά Θεσμική Σχολή όπως οι κοινωνικές νόρμες, η τεχνολογική αλλαγή, το νομοθετικό και δικαστικό πλαίσιο που περιβάλλει τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τις συναλλαγές και τις μορφές της επιχείρησης. Οι καινούργιες θεωρίες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως η θεωρία των οικονομικών κύκλων και η θεωρία της κοινωνικής χρησιμότητας, μονοπώλησαν το ενδιαφέρον των θεσμικών της εποχής απομακρύνοντάς τους με αυτόν τον τρόπο από τα καθιερωμένα πρότυπα της Αμερικανικής Θεσμικής Παράδοσης, Rutherford (2001, p.183).

Την ίδια εποχή οι υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες αποκτούσαν ξεχωριστή υπόσταση και απομακρύνονταν από τα οικονομικά. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της κοινωνιολογίας. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 παρατηρούνται ιδρύσεις ξεχωριστών πανεπιστημιακών τμημάτων για το συγκεκριμένο αντικείμενο.

Αυτό το γεγονός είχε σαν αποτέλεσμα την μεταφορά μεγάλου μέρους της συζήτησης γύρω από τα κοινωνικά φαινόμενα και τους θεσμούς εκεί και μακριά από την οικονομική θεωρία, Rutherford (2001, p.183).

Ταυτόχρονα και σε συνδυασμό με την επιτυχία του New Deal σε ότι αφορά την αντιμετώπιση της μεγάλης κρίσης που από το 1929 ταλάνιζε τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Κεϋνσιανισμός άρχισε να κερδίζει συνεχώς έδαφος. Τα κοινά σημεία που είχε με την θεσμική σχολή, ειδικότερα αυτά που ενέκριναν την κεντρική παρέμβαση και τον σχεδιασμό της οικονομίας, μάλλον μέτρησαν εις βάρος της Αμερικανικής Θεσμικής Σχολής, αφού πλέον η παράδοση του Κεϋνς αναδεικνυόταν ως η επίκαιρη οικονομική θεωρία, όπως είχε συμβεί και με την θεσμική σχολή στις αρχές τις δεκαετίας του 1920, Rutherford (2001, p.183).

Μέσα σε όλες αυτές τις εξελίξεις τα ορθόδοξα οικονομικά είχαν αρχίσει να ενισχύουν περαιτέρω την θέση τους. Σε αυτό το γεγονός μεγάλο ρόλο έπαιξε η εμφάνιση και άνθιση της οικονομετρίας ως μεθοδολογικού εργαλείου το οποίο ήταν κατάλληλο για να υποστηρίξει τις θέσεις της ορθόδοξης παράδοσης. Οι θεσμικοί δεν μπορούσαν πλέον να στηρίζουν την θεωρητική τους υπεροχή στον εμπειρισμό, Rutherford (2001, p.183).

Παρατηρήθηκαν και άλλες σημαντικές εξελίξεις την νεοκλασική θεωρία οι οποίες την ανέδειξαν ακόμη περισσότερο και ανάγκασαν την θεσμική παράδοση να υποχωρήσει κι άλλο. Έννοιες όπως ο ατελής και μονοπωλιακός ανταγωνισμός, οι αποτυχίες της αγοράς και οι εξωτερικότητες ενσωματώθηκαν στο κύριο σώμα της Νεοκλασικής Παράδοσης. Με αυτούς τους τρόπους η ορθόδοξη οικονομική θεωρία επικράτησε σε κάποιους σημαντικούς τομείς, οι οποίοι στο παρελθόν βρισκόνταν στο επίκεντρο της θεσμικής ανάλυσης, Copeland (1951, p. 59).

Όμως παρά τα σημαντικά της επιτεύγματα, η νεοκλασική παράδοση διέθετε σημαντικές αδυναμίες τις οποίες δεν απέβαλε. Η εμμονή της σε αφαιρετικές βασικές υποθέσεις και ο αποκλεισμός πολλών πλευρών της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως το θεσμικό πλαίσιο που περιβάλλει μια κοινωνία, ως άσχετων με την οικονομική επιστήμη αποδείχθηκαν στην πορεία προβλήματα που καθιστούσαν αδύνατη την ανάλυση και εξήγηση σύνθετων κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων.

Αυτοί οι λόγοι οδήγησαν στην εμφάνιση μιας νέας σχολής οικονομικής σκέψης, η οποία επιχειρεί να συνδυάσει την ανάλυση των θεσμών με την νεοκλασική θεωρία. Η σχολή αυτή ονομάζεται Νέα Θεσμικά Οικονομικά και τον συγκεκριμένο

όρο τον εισήγαγε για πρώτη φορά ο Όλιβερ Γουίλιαμσον, ο οποίος θεωρείται βασικός εκπρόσωπος την συγκεκριμένης σχολής και θα ασχοληθούμε μαζί του εκτενέστερα στην συνέχεια της εργασίας. Τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά κέρδισαν πολύ έδαφος ανάμεσα στις σχολές οικονομικής σκέψης μετά την δεκαετία του 1980. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως τρεις εκπρόσωποι του συγκεκριμένου ρεύματος έχουν καταφέρει να κερδίσουν το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών, ο Ρόναλντ Κόουζ το 1991, ο Ντάγκλας Νορθ το 1993 και ο Oliver Williamson το 2009.

Ο Γουίλιαμσον εισήγαγε τον όρο Νέα Θεσμικά Οικονομικά το 1975 στο έργο του “ *Markets and Hierachies, Analysis and Antitrust Implications*”, όμως οι ρίζες του συγκεκριμένου ρεύματος οικονομικής σκέψης μπορούν να αναζητηθούν και να βρεθούν αρκετά παλιότερα. Συγκεκριμένα ήταν ο Ρόναλντ Κόουζ, εκείνος που για πρώτη φορά ασχολήθηκε με τα ζητήματα και τις έννοιες οι οποίες θα αποδεικνύονταν αργότερα ως κεντρικές εντός του νεοθεσμικού αναλυτικού προτύπου. Με δύο άρθρα του, ένα ήδη από το 1937 (*The Nature of the Firm*) και ένα το 1960 (*The Problem of Social Cost*) εισάγει για πρώτη φορά την έννοια του συναλλακτικού κόστους (transaction cost), μια έννοια θεμέλιο για την παράδοση των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Ο ορισμός της έννοιας του συναλλακτικού κόστους είναι κάτι που δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως ακόμη από κανέναν εκπρόσωπο των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Ένας ορισμός τον οποίο επιχείρησε να δώσει ο Κόουζ ήταν πως τα συναλλακτικά κόστη, είναι τα κόστη που προκύπτουν από την χρησιμοποίηση του οικονομικού συστήματος.

2.1 Οι Βάσεις των Νέων Θεσμικών Οικονομικών (Coase)

Ο Κόουζ στο *The Nature of the Firm* (1937) προσπαθεί να εντοπίσει τα αίτια της ύπαρξης της επιχείρησης ως θεσμό. Το ερώτημα που θέτει είναι απλό: Αφού η παραγωγή μπορεί να πραγματοποιηθεί και εκτός των πλαισίων ενός οργανισμού (επιχείρησης), για ποιο λόγο οι άνθρωποι τείνουν να διαμορφώνουν εταιρίες και

παράγουν προϊόντα μέσω αυτών; Ουσιαστικά το ερώτημα είναι για ποιο λόγο ο επιχειρηματίας προσλαμβάνει εργαζομένους οι οποίοι αναλαμβάνουν να εκτελούν μέρη της παραγωγικής διαδικασίας ενώ θα μπορούσε να αγοράσει τις υπηρεσίες τους και τα προϊόντα τα οποία είναι απαραίτητα ως παραγωγικοί συντελεστές συνάπτοντας συμβόλαια στα πλαίσια της αγοράς. Η οικονομική θεωρία της εποχής του Κόουζ απαντούσε σε αυτό το ερώτημα υποστηρίζοντας πως ο λόγος για την ύπαρξη των επιχειρήσεων είναι η αποτελεσματικότητα της επιχείρησης, η οποία μπορεί να παράγει περισσότερο όγκο προϊόντων και να τον διαθέτει σε φθηνότερες τιμές. Η απάντηση την οποία δίνει ο Κόουζ είναι πως ο λόγος για τον οποίο ο επιχειρηματίας δρα κατ' αυτόν τον τρόπο είναι η ύπαρξη κόστους στις συναλλαγές στα πλαίσια της αγοράς, το οποίο προστίθεται στο αυτούσιο κόστος των αγαθών ή των υπηρεσιών αναγκαίων για την παραγωγική διαδικασία. Ταυτόχρονα και ο εργαζόμενος για τους ίδιους λόγους και ο εργαζόμενος προτιμά να προσφέρει τις υπηρεσίες του στα πλαίσια της επιχείρησης από το να τις διαθέτει στην αγορά επωμιζόμενος και αυτός με τη σειρά του τα συναλλακτικά κόστη.

Ο Κόουζ εντοπίζει δύο είδη κόστους τα οποία προκύπτουν κατά τη διαδικασία της συναλλαγής:

1. Τα κόστη που απαιτούνται για την εξακρίβωση των σχετικών τιμών, Coase (1937,p. 390)
2. Τα κόστη που προκύπτουν κατά την διαπραγμάτευση, την σύναψη και την επικύρωση της δεσμευτικής μορφής της τελικής συμφωνίας η οποία λαμβάνει χώρα στα πλαίσια της αγοράς.

Ουσιαστικά πρόκειται για τα κόστη που απαιτούνται για την απόκτηση σχετικών πληροφοριών, τα κόστη της διαπραγμάτευσης, και τα κόστη δημιουργίας και επικύρωσης της συμφωνίας, Hodgson (1988, p. 180).

Ο οργανισμός της επιχείρησης για τον Κόουζ, έχει την ικανότητα να μειώνει αυτά τα συναλλακτικά κόστη και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο υπάρχει, εξελίσσεται και ενδυναμώνεται ως θεσμός.

Στο “ *The Problem of Social Cost*” (1960), ο Κόουζ ασχολείται με μια άλλη έννοια η οποία θα υιοθετηθεί από την ορθόδοξη παράδοση, τις εξωτερικότητες. Εκεί

ο Κόουζ υποστηρίζει τη θέση πως σε έναν κόσμο χωρίς συναλλακτικά κόστη, οι άνθρωποι θα κατέληγαν στον πιο αποτελεσματικό συνδυασμό των παραγωγικών συντελεστών χωρίς να έχει σημασία η αρχική διανομή τους. Τα συναλλακτικά κόστη όμως εμποδίζουν το σύστημα να φτάσει στο σημείο εκείνο όπου θα αποδίδει τη μέγιστη κοινωνική ωφέλεια. Ο Κόουζ σε τέτοιες περιπτώσεις προτείνει την παρέμβαση των επίσημων θεσμών, όπως οι κυβερνήσεις ή τα δικαστήρια. Οι θεσμοί αυτοί αναλαμβάνουν να ρυθμίσουν την συναλλαγή παίρνοντας υπόψη τους ποια θα ήταν η καλύτερη κατάσταση αν δεν υπήρχαν τα συναλλακτικά κόστη και αποφασίζοντας προς αυτή την κατεύθυνση.

Ενώ πολλές από τις ιδέες του υιοθετήθηκαν από την ορθόδοξη παράδοση, ο ίδιος ακολούθησε διαφορετικά μεθοδολογικά πρότυπα, αποφεύγοντας τον μαθηματικό φορμαλισμό της Νεοκλασικής Σχολής και υιοθετώντας μια πιο επαγωγική μεθοδολογία κατά την ανάλυσή του, Milonakis & Fine (2009, p. 305).

Τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά μπορούν να χαρακτηριστούν ως το πρώτο ρεύμα οικονομικής σκέψης το οποίο προσπάθησε να ερμηνεύσει την σημασία των θεσμών στα οικονομικά φαινόμενα μέσα από το μεθοδολογικό πλαίσιο των ορθόδοξων οικονομικών. Είναι έτσι κατανοητό πως οι εκπρόσωποι της Νεοθεσμικής Σχολής ήταν οι πρώτοι οικονομολόγοι οι οποίοι ενώ την ίδια στιγμή υιοθετούσαν τις βασικές υποθέσεις και τα περισσότερα μεθοδολογικά εργαλεία των νεοκλασικών ασχολήθηκαν με αντικείμενα της οικονομικής επιστήμης τα οποία μέχρι τότε βρίσκονταν εκτός του πεδίου μελέτης της Νεοκλασικής Σχολής.

2.2 Διεύρυνση των Πεδίων Μελέτης της Νέας Θεσμικής Σχολής (North)

Τέτοιο πεδίο ήταν και η οικονομική ιστορία έως την ανάλυση του Ντάγκλας Νορθ. Ο Ντάγκλας Νορθ είναι ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της Νεοθεσμικής Σχολής ο οποίος ασχολήθηκε με αυτό το αντικείμενο αλλά χρησιμοποιώντας μεθοδολογικά εργαλεία της Νεοκλασικής Σχολής. Έτσι προσπάθησε να περιγράψει και να αναλύσει ζητήματα της οικονομικής ιστορίας με

ποσοτικές κλειομετρικές μεθόδους βασισμένους στις νεοκλασικές βασικές υποθέσεις περί μεγιστοποίησης και αποτελεσματικότητας. Στην συνέχεια άλλαξε σημαντικά κομμάτια της μεθοδολογίας του, ακόμα και του στενού μεθοδολογικού του πυρήνα ερχόμενος πιο κοντά σε ετερόδοξα ρεύματα σκέψης.

Ο Νορθ αναγνωρίζει και διατηρεί μια σειρά από βασικές υποθέσεις των νεοκλασικών όπως η σπανιότητα των πόρων άρα και ο ανταγωνισμός, η επιλογή των ατόμων υπό περιορισμούς, η μικροοικονομική θεωρία συμπεριλαμβανομένης την θεωρίας τιμών, και η επιρροή των σχετικών τιμών, Chavance (2009, p. 49). Την ίδια στιγμή κάνει κριτική σε άλλα κομμάτια της ορθόδοξης θεωρίας τα οποία απορρίπτει. Για παράδειγμα σημειώνει πως οι θεσμοί είναι παράγοντες οικονομικών φαινομένων και είναι αδυναμία της Νεοκλασικής Σχολής η μη ένταξή τους στο πλαίσιο μελέτης της. Επίσης αδυναμία των νεοκλασικών για τον Νορθ είναι το γεγονός πως δεν παίρνουν υπόψη τους τον παράγοντα του χρόνου κατά την ανάλυσή τους. Παράλληλα ο Νορθ αναγνωρίζει την ύπαρξη του συναλλακτικού κόστους σε αντίθεση με τους Νεοκλασικούς καθώς και την σημασία των ιδεολογιών και της σχέσης πολιτικής και οικονομίας. Τέλος διαφωνεί με την βασική υπόθεση της ορθολογικότητας αφού υποστηρίζει πως η δυνατότητα του ατόμου να προσλαμβάνει και να επεξεργάζεται πληροφορίες είναι περιορισμένη και θεωρεί πως σαν έννοια θα πρέπει να “αποσυναρμολογηθεί”, North (1994) όπως αναφέρεται στο Chavance (2009, p. 49).

Ο Νορθ θεωρεί τους θεσμούς περιορισμούς δημιουργημένους από τον ανθρώπινο παράγοντα και τους διαχωρίζει σε επίσημους (κανόνες, νομοθετικό πλαίσιο, σύνταγμα) και σε ανεπίσημους (έθιμα, κώδικες συμπεριφοράς), North (1994 p. 361) όπως αναφέρεται στο Chavance (2009, p. 49). Ο North χρησιμοποιεί τον όρο «κανόνες του παιχνιδιού» για να περιγράψει το θεσμικό πλαίσιο το οποίο κατά την γνώμη του δρα ως περιορισμός (με την νεοκλασική έννοια του όρου) στην οικονομική δραστηριότητα. Ο Νορθ μας παρουσιάζει την δημιουργία των θεσμών με αφετηρία το άτομο, το οποίο «βρισκόμενο μπροστά σε επιλογές, διαθέτοντας ένα δικό του αναλυτικό πρότυπο, μέσα από μια διαδικασία εκμάθησης και στην συνέχεια επικοινωνίας με άλλα άτομα παράγει κοινά αναλυτικά πρότυπα οδηγώντας έτσι στην δημιουργία κοινών πεποιθήσεων και θεσμών», Denzau & North (1994, p.7).

Σχετικά με την υιοθέτηση, εξέλιξη και επιβίωση των θεσμικών πλαισίων, ο Νορθ ξεκίνησε από την νεοκλασικά προερχόμενη θέση πως οι θεσμοί που επιβιώνουν είναι αυτοί με την μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Στην πορεία όμως εξέφρασε

διαφορετική άποψη λέγοντας πως το θέμα της επιβίωσης των θεσμών είναι θέμα συσχετισμών δύναμης.

«Οι θεσμοί δεν δημιουργούνται απαραίτητα πόσο μάλλον συχνά με σκοπό να επιτύχουν την μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα. Οι θεσμοί και ιδιαίτερα οι επίσημοι θεσμοί δημιουργούνται με σκοπό να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα αυτών που έχουν την διαπραγματευτική ισχύ να θέτουν νέους κανόνες», North (1994, p.362).

Για τον North η θεσμική αλλαγή πραγματοποιείται σταδιακά και προοδευτικά. Οι δραστικές μεγάλης κλίμακας αλλαγές στους θεσμούς είναι πιο σπάνιες και προκαλούνται από σημαντικά γεγονότα όπως πόλεμοι, επαναστάσεις, κατακτήσεις και φυσικές καταστροφές. Τα αναλυτικά πρότυπα των μελών της κοινωνίας έχουν κι αυτά την εγγενή τάση να εξελίσσονται μέσα σε μεγάλες χρονικές περιόδους, τις οποίες ακολουθούν συντομότερες περιόδους αλλαγών σε ευρεία κλίμακα, Denzau & North (1994) όπως αναφέρεται στο Chavance (2009, p. 52).

2.3 Πως ορίζονται τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά ;

Τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά είναι ένα εγχείρημα βασισμένο σε πολλές επιστήμες εκτός των οικονομικών. Συνδυάζει οικονομικά, νομική, επιστήμη οργάνωσης και διοίκησης, πολιτικές επιστήμες κοινωνιολογία και ανθρωπολογία με σκοπό να αναλύσει και να κατανοήσει τους θεσμούς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, Klein (1999, p. 456). Οι στόχοι του είναι να ορίσει τι είναι οι θεσμοί, πως δημιουργούνται, για ποιο σκοπό πως αλλάζουν και εξελίσσονται και εάν χρειάζεται να μεταρρυθμίζονται, Klein (1999, p. 456).

Όπως και η Παλαιά Αμερικάνικη Θεσμική Σχολή, έτσι και τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά επικεντρώνεται στους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς που διέπουν την καθημερινή ζωή. Σε αντίθεση όμως με τους προκατόχους τους οι οποίοι είχαν υιοθετήσει μια ολιστική προσέγγιση κατά την ανάλυση τους, οι εκπρόσωποι των Νέων Θεσμικών εγκαταλείπουν τον ολισμό και ακολουθούν

αυστηρά τον μεθοδολογικό ατομισμό. Όλες οι ερμηνείες τις οποίες δίνει η ανάλυση στα πλαίσια της Νέας Θεσμικής σχολής είναι σε όρους στόχων, επιδιώξεων και δράσης των ατόμων, Klein (1999, p. 457).

Βέβαια επιχειρούν να διαφοροποιηθούν από την Νεοκλασική σχολή προσαρμόζοντας τις βασικές τις υποθέσεις και έννοιες με τρόπο τέτοιο ώστε κατά την πεποίθησή τους να μπορούν να ερμηνεύσουν και να αναλύσουν τους θεσμούς. Χρησιμοποιούν την νεοκλασική μεθοδολογία για να αναλύσουν πεδία της οικονομικής θεωρίας όπως η οικονομική ιστορία και η οικονομική ανάπτυξη αλλά επικεντρώνονται κυρίως στους επίσημους θεσμούς όπως η εταιρία και η αγορά και στις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα μέσα σε αυτούς, ενώ δίνουν μικρότερη σημασία σε αυτούς που αποκαλούν ανεπίσημους θεσμούς ή θεσμικό περιβάλλον, όπως τα έθιμα και οι συνήθειες των μελών της κοινωνίας.

Thorstein Veblen

Ο Θόρσταϊν Βέμπλεν θεωρείται ο πατέρας του κλάδου των θεσμικών οικονομικών. Έζησε στις Ηνωμένες Πολιτείες από το 1857 έως το 1929 και δίδαξε μεταξύ άλλων, στο πανεπιστήμιο του Σικάγο, του Στάνφορντ και του Μιζούρι. Στο επιστημονικό του έργο, κεντρικό ρόλο έχει η μελέτη της σημασίας των θεσμών στην οικονομική ζωή των κοινωνιών καθώς και η κριτική που άσκησε στις μέχρι τότε υπάρχουσες οικονομικές θεωρίες.

Κριτική στις υπάρχουσες οικονομικές θεωρίες

Ο βασικός άξονας της κριτικής του στις υπάρχουσες θεωρίες κινήθηκε γύρω από την θέση πως όλες τους ήταν προδαρβινικές, δεν είχαν δηλαδή ενσωματώσει την δαρβινική θεωρία της εξέλιξης στον θεωρητικό και μεθοδολογικό τους πυρήνα (Chavance, 2009, p. 8). Κατά την άποψη του Βέμπλεν, η δαρβινική θεωρία δεν αφορά μόνο την βιολογική εξέλιξη και κατά συνέπεια δεν πρέπει να χρησιμοποιείται αποκλειστικά από την επιστήμη της βιολογίας. Η δαρβινική θεωρία στη σκέψη του Βέμπλεν, αφορά ένα γενικό μοντέλο εξελικτικής επιστήμης, το οποίο έχει επηρεάσει όλες τις επιστήμες εκτός των οικονομικών (Chavance, 2009, p. 9). Μια από τις βασικότερες επιρροές της δαρβινικής θεωρίας στην σκέψη του Βέμπλεν, η οποία θα αποτελέσει και βασικό μεθοδολογικό του εργαλείο και κριτήριο, είναι η μη τελεολογική προσέγγιση των φαινομένων.

Την ίδια στιγμή θεωρούσε «αδύνατη την κατασκευή μιας πραγματικά εξελικτικής οικονομικής θεωρίας μέσα στο υπάρχον οριακό/νεοκλασικό πλαίσιο» (Milonakis & Fine, 2009, p. 162). Ο ίδιος στο άρθρο του “Why is Economics not an evolutionary Science” εξηγεί την αντίθεση του με τις πάγιες θέσεις των κλασικών και νεοκλασικών οικονομολόγων της εποχής του, ιδιαίτερα των Άγγλων και των Αυστριακών, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τον άνθρωπο σαν έναν «ακτινοβολούντα υπολογιστή ευχαρίστησης και πόνου του οποίου η μόνη δραστηριότητα είναι να άγεται και να φέρεται από την ώθηση των ερεθισμάτων, αλλά την ίδια στιγμή η φύση του να παραμένει ανέπαφη», (Veblen, 1919-2002 p. 73). Στην σκέψη τους, μας λέει ο

Βέμπλεν, ο άνθρωπος εμφανίζεται «χωρίς να έχει προηγούμενο ή επακόλουθο» , (Veblen ,1919-2002 p. 73). Δηλαδή δεν μελετάται η συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση του ανθρώπου, γεγονός που έχει ως συνέπεια να μην αλλάζουν οι βασικές υποθέσεις της οικονομικής θεωρίας οι οποίες περιγράφουν ακριβώς αυτή την φύση. Για τον Βέμπλεν αυτές οι υποθέσεις κάνουν τον άνθρωπο να εμφανίζεται ως μια αφαίρεση, ένα ίχνος της πραγματικής του υπόστασης σαν ένα: «...απομονωμένο και οριστικό στοιχείο, το οποίο βρίσκεται σε σταθερή ισορροπία, με εξαίρεση τα ραπίσματα που δέχεται από τις επιδραστικές δυνάμεις και τελικά τον τοποθετούν προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση» (Veblen, 1919-2002, p. 73).

Ο Βέμπλεν υπήρξε εφευρέτης του όρου νεοκλασικός, τον οποίο χρησιμοποίησε για να κατηγοριοποιήσει τους «ορθόδοξους» οικονομολόγους της εποχής του. Επινόησε αυτόν τον όρο, διότι «εκτιμούσε πως η συγκεκριμένη προσέγγιση της οικονομικής επιστήμης δεν ήταν τίποτε άλλο από εκμοντερνισμένα κλασικά πρότυπα» (Chavance, 2009, p.9). Ο Βέμπλεν χρησιμοποιώντας τον θέλει να τονίσει την συνέχεια μεταξύ των κλασικών προτύπων (όπως αυτά του Άνταμ Σμιθ) και των θεωριών που αναπτύχθηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Είναι λοιπόν προφανές πως ο συγκεκριμένος όρος για τον Βέμπλεν είχε αρνητική έννοια, παρόλα αυτά υιοθετήθηκε στην συνέχεια από τους ίδιους τους δέκτες της κριτικής του (Chavance, 2009, p. 9).

Ο Βέμπλεν άσκησε κριτική και στα καθιερωμένα κλασικά πρότυπα αλλά και στους συγχρόνους του οικονομολόγους. Ένα χαρακτηριστικό δείγμα της κριτικής του στα κλασικά πρότυπα μπορεί κάποιος να εντοπίσει στο άρθρο του “The Preconceptions of Economic Science II”. Συγκεκριμένα αναφέρει για τον Adam Smith «πως η θρησκευτική ή τελεολογική του τάση διαμορφώνει την γενική δομή της θεωρίας του και της προσδίδει συνοχή» (Veblen, 1919-2002, p. 125). Με βάση αυτές τις θέσεις, προχωρά την κριτική του σε αυτούς που ονομάζει νεοκλασικούς μέσω ενός από τους πρωτοπόρους της συγκεκριμένης σχολής, τον John Bates Clark. Στο άρθρο του με τίτλο “Professor Clark’s Economics”, ο Βέμπλεν μας κάνει ξεκάθαρη την αντίθεσή του στην μεθοδολογική προσέγγιση των συγχρόνων του νεοκλασικών σημειώνοντας πως:

«Η κλασική σχολή συμπεριλαμβανομένου του Κλάρκ και των σύγχρονων επιστημονικών συντρόφων του, είναι ηδονιστική και ωφελμιστική, - ηδονιστική στην θεωρία της και ωφελμιστική στα πραγματιστικά ιδεώδη και στις επιδιώξεις της. Οι

ηδονιστικές διατυπώσεις πάνω στις οποίες έχει δομηθεί αυτή η συγκεκριμένη τάση των οικονομικών, είναι διατυπώσεις βγαλμένες από ένα στατικό πλαίσιο και χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να μην παράγεται τίποτε περισσότερο από μια στατική θεωρία (ταξινομία) από την ανάπτυξή τους» (Veblen, 1919, p. 191).

Η θέση του Βέμπλεν είναι πως τα οικονομικά της συγκεκριμένης σχολής, λόγω ακριβώς αυτών των μεθοδολογικών και θεωρητικών βασικών αρχών που υιοθετούν, «δεν μπορούν να προσεγγίσουν τα ζητήματα που απασχολούν τις σύγχρονες επιστημονικές θεωρίες, όπως τα ταξικά ζητήματα, διότι ποτέ δεν ασχολήθηκαν με την έννοια της σωρευτικής αιτιότητας» (Veblen, 1919, p. 192). Για αυτόν τα οικονομικά αυτού του είδους είναι «στην ίδια μοίρα με τις υπόλοιπες ταξινομικές επιστήμες: δεν ασχολούνται, ούτε έχουν τη δυνατότητα να το πράξουν, με φαινόμενα που αφορούν την ανάπτυξη, αν εξαιρέσει κανείς μια προσέγγιση της ανάπτυξης σε όρους ποσοτικών» (Veblen, 1919-2002, p. 192). Οι οικονομολόγοι οι οποίοι εργάζονται μέσα σε αυτά τα μεθοδολογικά πλαίσια για τον Βέμπλεν :

«έχουν αποδεχθεί τις ηδονιστικές προκαταλήψεις που αφορούν την ανθρώπινη φύση και δράση, και την βασική υπόθεση του οικονομικού συμφέροντος η οποία είναι παραγόμενη από την ηδονιστική ψυχολογία. Αυτές τους οι παραδοχές δεν προσφέρουν το απαραίτητο υλικό για την κατασκευή μιας θεωρίας της εξέλιξης της ανθρώπινης φύσης», (Veblen, 1919-2002, p.78)

Ο Βέμπλεν παρότι θαύμαζε το έργο του Μάρξ εντοπίζοντας σε αυτό χαρακτηριστικά όπως «τολμηρότητα σύλληψης και ισχυρή λογική συνοχή» (Veblen, 1906a, p.409, όπως αναφέρεται από τους Milonakis & Fine, 2009, p.174), την ίδια στιγμή έκρινε πως ούτε και αυτό διέθετε τα κατάλληλα χαρακτηριστικά ώστε να θεωρείται μια πραγματικά εξελικτική οικονομική θεωρία. Στο έργο του “The Place of Science in Modern Civilization” μας εξηγεί πως ο λόγος για τον οποίο η μαρξική προσέγγιση των οικονομικών φαινομένων είναι μη δαρβινική και μη εξελικτική. Εκεί ο Βέμπλεν μας ξεκαθαρίζει πως η «δαρβινική θεωρία δεν έχει ούτε τελικό ούτε τέλει σκοπό και στόχο σε αντίθεση με την αταξική κοινωνία στην οποία καταλήγει η θεωρία της πάλης των τάξεων του Μαρξ», (Veblen, 1914, p. 416-417). Αυτή η τελεολογική προσέγγιση του μαρξισμού στα οικονομικά φαινόμενα είναι το

χαρακτηριστικό που προκαλεί την κριτική του Βέμπλεν ο οποίος σημειώνει χαρακτηριστικά:

«Στο δαρβινικό πλαίσιο δεν υπάρχει καμιά εγγύηση ικανή έτσι ώστε κάποιος να υποθέσει εκ των προτέρων πως το ταξικό συμφέρον της τάξης των εργαζομένων θα τους οδηγήσει στην αντίσταση ενάντια στην τάξη των κεφαλαιούχων. Με την ίδια λογική, μπορεί κάλλιστα η εκπαίδευσή τους στο να υπηρετούν τους εργοδότες τους, να τους οδηγήσει σε σημείο τέτοιο, ώστε να αντιληφθούν την δικαιοσύνη και την υπεροχή του κατεστημένου συστήματος της υποταγής και της άνισης διανομής του πλούτου» (Veblen (1919, pp. 441-442)

Ο Βέμπλεν δεν στέκεται απλώς στην κριτική, αλλά μας δίνει την εικόνα αυτού το οποίο ο ίδιος θα ονόμαζε εξελικτική οικονομική επιστήμη. Μια τέτοια θεωρία πάνω απ' όλα θα πρέπει να έχει ως «βασικό αντικείμενο την οικονομική δράση» (Veblen, 1898a, p.77). Όπως οι υπόλοιπες εξελικτικές επιστήμες, θα πρέπει να διαθέτει έναν «σφιχτά δεμένο» θεωρητικό κορμό. Να είναι μια θεωρία διαδικασίας, μιας εκτυλισσόμενης ακολουθίας» (Veblen, 1919-2002, p.58). Ο ορισμός της εξελικτικής οικονομικής θεωρίας για τον Βέμπλεν, είναι αυτός της «θεωρίας μιας διαδικασίας της πολιτισμικής ανάπτυξης όπως αυτή καθορίζεται από τη σκοπιά του οικονομικού ενδιαφέροντος, μιας θεωρίας της σωρευτικής αλληλουχίας των οικονομικών θεσμών η οποία θα περιγράφεται με όρους της ίδιας της διαδικασίας.» Veblen (1919, p.77)

Θεσμοί και συνήθειες της σκέψης

Από τον συγκεκριμένο ορισμό του Βέμπλεν για την εξελικτική οικονομική επιστήμη, γίνεται εμφανές το πόσο σημαντικό ρόλο έπαιζαν γι' αυτόν οι θεσμοί στην θεωρητική προσέγγιση των οικονομικών φαινομένων. Ο ίδιος διαμορφώνει ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της θεσμικής σχολής των οικονομικών, «την σύνδεση μεταξύ του κεντρικού ρόλου των θεσμών και της εξελικτικής προσέγγισης πάνω στην επιστήμη των οικονομικών» (Chavance, 2009, p.10)

Στην προσπάθειά του να δώσει έναν ορισμό των θεσμών, ο Βέμπλεν δανείζεται από την αμερικάνικη πραγματιστική φιλοσοφική σχολή τον όρο «συνήθειες της σκέψης» (Chavance, 2009, p.10). Αυτές οι συνήθειες της σκέψης «προκαλούνται στους ανθρώπους από τις υλικές συνθήκες, για παράδειγμα τις κληρονομικές τάσεις, το επάγγελμα, την παράδοση, την παιδεία, το κλίμα, τη διαθεσιμότητα της τροφής, ή από οποιαδήποτε άλλη συνθήκη» (Veblen, 1907, p.438) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine, 2009, p.164). Ο Χόντγκσον μας παραθέτει μια πολύ ενδιαφέρουσα περιγραφή της προέλευσης και της φύσης αυτών των συνηθειών υπογραμμίζοντας παράλληλα την μεγάλη έμφαση που έδωσε σε αυτές ο Βέμπλεν:

«μια απόλυτα ορθολογική ανάλυση όλων των πλευρών της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι αδύνατη (για τους ανθρώπους), λόγω του όγκου των πληροφοριών και της αναλυτικής δεινότητας που απαιτείται. Έτσι λοιπόν οι άνθρωποι έχουν αναπτύξει μηχανισμούς στους οποίους παραπέμπουν συγκεκριμένες εν εξελίξει ενέργειες αντί να τις αξιολογούν συνεχώς ορθολογικά» (Hodgson, 1988, pp. 124-125)

Φτάνοντας λοιπόν στον ορισμό τον οποίο ο ίδιος ο Βέμπλεν έδινε στους θεσμούς, μιλάμε για «πάγιες συνήθειες σκέψης, κοινές στην πλειοψηφία των ανθρώπων» (Veblen, 1919, p. 239, όπως αναφέρεται στο Hodgson, 1988, p. 125). Οι θεσμοί λοιπόν μπορούν να προσδιοριστούν ως «οι επικρατούσες συνήθειες σκέψης και πράξης εντός της κοινωνίας», Chavance (2009, p. 11). Ο Βέμπλεν χρησιμοποίησε το μεθοδολογικό εργαλείο των «συνηθειών σκέψης» σαν «αντικατάστατο της ηδονιστικής ορθολογικότητας του μαρτζιναλισμού, αλλά και της ταξικής πάλης του Μαρξισμού» (Veblen, 1907, p.438 όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine, 2009, p.164).

Η κοινωνία και η οικονομία λοιπόν είναι σύνολα θεσμών οι οποίοι υπόκεινται στην εξελικτική διαδικασία. Οι θεσμοί με την σειρά τους είναι «το αποτέλεσμα των συνηθειών της καθημερινής ζωής των ατόμων η οποία καθορίζει είτε την ενίσχυση είτε την τροποποίηση τους. Είτε αυτό συμβαίνει συνειδητά μέσω της μόρφωσης του ατόμου, είτε όχι» (Veblen, (1901b, p.121, όπως αναφέρεται στο Chavance, 2009, p.11). Οι θεσμοί του σήμερα έχουν διαμορφωθεί μέσα στις συνθήκες του παρελθόντος και κληρονομηθεί στο παρόν. «Είναι προϊόντα

παρελθοντικών διαδικασιών, προσαρμοσμένα σε παρελθοντικές καταστάσεις και για αυτόν ακριβώς τον λόγο δεν βρίσκονται ποτέ σε πλήρη εναρμόνιση με το παρόν» (Veblen, 1899, p.126).

«Η σημερινή κατάσταση διαμορφώνει τους αυριανούς θεσμούς μέσα από μια εξαναγκαστική διαδικασία επιλογής. Η σημερινή κατάσταση δρα πάνω στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι έχουν συνηθίσει να βλέπουν τα πράγματα και με αυτόν τον τρόπο είτε αλλάζει είτε ενισχύει την κοσμοθεωρία η οποία έχει κληρονομηθεί από το παρελθόν», Veblen (1899, p. 126).

Καταλήγοντας λοιπόν γίνεται αντιληπτό πως οι θεσμοί είναι τα στοιχεία εξέλιξης εντός του πολιτισμού με τα οποία μπορεί κάποιος να εξηγήσει την ατέρμονη διαδικασία διαμόρφωσης των κοινωνικών δομών. Προαναφέραμε πως ο Βέμπλεν χρησιμοποίησε τους θεσμούς σαν μεθοδολογικό εργαλείο απέναντι στην ηδονιστική αντίληψη περί εξωγενώς δεδομένων προτιμήσεων του ανθρώπου. Και είναι το βασικό χαρακτηριστικό της ενδογενούς διαδικασίας διαμόρφωσης των θεσμών με το πέρασμα του χρόνου αυτό το οποίο τον οδήγησε σε αυτήν την επιλογή.

Ένστικτα και Θεσμοί

Ο Βέμπλεν παρουσιάζει στο έργο του έναν μηχανισμό της παραγωγής και εξέλιξης των θεσμών. Ο σχηματισμός των θεσμών λοιπόν είναι «αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων επιπέδων και προσωρινών καταστάσεων που αμφότερα αποτελούν αντικείμενο της εξελικτικής διαδικασίας» (Chavance, 2009, p.12). Ο Βέμπλεν σημειώνει πως υπάρχουν κάποιες έμφυτες τάσεις στο ανθρώπινο είδος (Veblen, 1914, p.1). Ο όρος «ένστικτα» μπορεί να «μην είναι και ο πλέον δόκιμος για την επιστήμη της ψυχολογίας», όμως σε ότι αφορά την μελέτη της δημιουργίας και της ανάπτυξης των θεσμών ο «συγκεκριμένος όρος κρίνεται ως ο πιο κατάλληλος» (Veblen, 1914, pp. 2-3). Ανάμεσα στις προσωρινές καταστάσεις και τα διάφορα επίπεδα τα οποία αποτελούν το αντικείμενο της εξελικτικής διαδικασίας ο Βέμπλεν αναγνωρίζει ως πρωταρχικό επίπεδο αυτό των ενστίκτων, των

«κληρονομικών τάσεων» (Veblen, 1914, p. 3), τα οποία καθορίζουν σε ένα σημαντικό βαθμό την ανθρώπινη συμπεριφορά και υπόκεινται στην σειρά τους στην σωρευτικά προκαλούμενη εξέλιξη και «τροποποίηση μέσω των συνηθειών της ζωής» (Veblen, 1914, p. 38). Αυτές οι έμφυτες πρωταρχικές τάσεις του ανθρώπου, είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας της φυσικής επιλογής μέσω της εξέλιξης του είδους, μετά από μια «μακρά βιολογική και κοινωνική περίοδο της ιστορίας του» (Chavance, 2009, p.12). «Τα ένστικτα στην περίπτωση του ανθρώπινου είδους δεν καθορίζουν αυτόματα την ανθρώπινη συμπεριφορά, την ίδια στιγμή όμως υποδεικνύουν τον αντικειμενικό σκοπό κάθε προσπάθειας» (Veblen, 1914, p. 3, όπως αναφέρεται στο Rutherford, 1994, p.135).

Υπάρχουν δύο κατηγορίες ενστίκτων για τον Βέμπλεν (Chavance, 2009, p.12): Εκείνα που ωθούν το άτομο να δράσει προς το συνολικό συμφέρον της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει, και αυτά τα οποία το σπρώχνουν να δράσει αποκλειστικά επιδιώκοντας το ατομικό του συμφέρον ακόμη και εις βάρος του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Από την πρώτη κατηγορία ο Βέμπλεν «ταυτοποιεί τρεις κληρονομικές τάσεις οι οποίες χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο είδος στο σύνολό του» (Milonakis & Fine, 2009, p.164) :

1) Το ένστικτο της εργατικότητας (instinct of workmanship): δηλαδή την τάση για εργασία με σκοπό την δημιουργία χρήσιμων πραγμάτων για τον άνθρωπο» (Veblen (1898c, p. 84, όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine, 2009, p.164). Το ένστικτο της εργατικότητας ορίζεται και ως η μέριμνα για την «λειτουργικότητα με την οποία επιδιώκεται η πραγματοποίηση των σκοπών της ζωής, η παραγωγική χρησιμοποίηση των διαθέσιμων μέσων καθώς και η ικανοποιητική διαχείριση των διαθέσιμων πόρων που είναι απαραίτητα για αυτούς τους σκοπούς» (Veblen, 1914, p.25) και το «ενδιαφέρον σε ότι αφορά τα πρακτικά μέσα, τους τρόπους, τους μηχανισμούς και τις επινοήσεις οι οποίες είναι σχετικές με την αποδοτικότητα και την οικονομία, την ικανότητα για πρόοδο, την δημιουργική εργασία και την τεχνολογική κατάρτιση» (Veblen, [1914] 1964, pp. 31, 33) όπως αναφέρεται στο Rutherford, 1994, p.135).

2) Το ένστικτο της άεργης περιέργειας (idle curiosity): «αναφερόμενος στην τάση του να κατανοείς και να εξηγείς το εξωτερικό περιβάλλον χρησιμοποιώντας την φαντασία» (Milonakis & Fine, 2009, p.165). Ο Βέμπλεν ονομάζει «άεργη» (αγγλ.- idle) την ανθρώπινη περιέργεια γιατί δεν εντοπίζει «κανένα ίχνος στόχου

ωφελμιστικού χαρακτήρα στην εκδήλωση (μέσα από τις συνήθειες) της συγκεκριμένης τάσης του ανθρώπινου είδους» (Veblen, 1914, p. 86). Την θεωρεί ιδιαίτερα σημαντική για την πρόοδο και την ευμάρεια του κοινωνικού συνόλου, γιατί κατά την γνώμη του αυτή η τάση είναι παράγοντας ο οποίος «επιταχύνει την πρόοδο της τεχνολογικής γνώσης φέρνοντας ουσιώδεις πληροφορίες οι οποίες μπορούν να παρθούν υπ' όψιν» (Veblen, 1914, p.87). Την ίδια στιγμή η «άεργη περιέργεια» συνεχώς «παρενοχλεί επίμονα τον εκ' της συνήθειας παραγμένο γνωσιακό κορμό πάνω στον οποίο δρα το ένστικτο της εργατικότητας» (Veblen, 1914, pp. 87-88).

3) της γονεϊκής τάσης (parental bent): «η οποία υποδηλώνει το ενδιαφέρον του ανθρώπου για το καλό των συνανθρώπων του» (Veblen, 1964b [1914], pp. 85-91, 1906b and 1898c, όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine, 2009, p. 165). Ο Βέμπλεν όταν μας μιλάει για «γονεϊκή τάση» ξεκαθαρίζει πως αναφέρεται σε κάτι «πολύ ευρύτερο από την φυσιολογική φροντίδα την οποία είναι ταγμένος ο γονέας να προσφέρει στα παιδιά του» (Veblen, 1914, p.26). Ταυτόχρονα σημειώνει πως τα στοιχεία εκδήλωσης αυτής της συγκεκριμένης τάσης είναι «πιο εμφανή σε κατώτερους πολιτισμούς όπου οι διαχωριστικές γραμμές που οριοθετούν την έννοια της οικογένειας εκτείνονται σε μεγαλύτερο εύρος συγκριτικά με τις εκπολιτισμένες κοινότητες» (Veblen, 1914, p. 26).

Το ένστικτο της εργατικότητας είναι για τον Βέμπλεν η κύρια δύναμη που ώθησε το ανθρώπινο είδος να εξελίξει τα μέσα έτσι ώστε να καλυτερέψει τις συνθήκες ζωής του. Στο ομώνυμο έργο του “The Instinct of Workmanship” μας αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το ένστικτο της εργατικότητας οδήγησε το ανθρώπινο είδος από το κτηνώδες στο ανθρώπινο επίπεδο, και ακόμη κατά την διάρκεια της τελευταίας φάσης εξέλιξης του πολιτισμού δεν έπαψε ποτέ να διαπνέει τα ανθρώπινα έργα» (Veblen, 1914, p. 37). Στην κορυφή της κλίμακας των έμφυτων ανθρώπινων τάσεων που προωθούν την πρόοδο του είδους δίπλα στο ένστικτο της εργατικότητας ο Βέμπλεν τοποθετεί την γονεϊκή τάση (Veblen, 1914, p. 25). Θεωρεί πέρα από κάθε αμφιβολία πως το συγκεκριμένο ένστικτο, έχει παίξει πολύ «σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του αισθήματος της ανησυχίας (το οποίο εκφράζεται σχεδόν στο σύνολο του πληθυσμού) αναφορικά με την ζωή και την ευμάρεια της κοινότητας εν γένει», (Veblen, 1914, p. 27). Όμως την ίδια στιγμή μας σημειώνει πως στον συνδυασμό του ενστίκτου της εργατικότητας με την άεργη περιέργεια «κρύβεται το μυστικό πίσω

από την τεχνολογική πρόοδο και την απαρχή της σύγχρονης βιομηχανίας καθώς και η διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής και εξέλιξης γενικότερα» (Veblen, 1906b, p. 13) όπως αναφέρεται στο Milonakis & Fine (2009, p. 165).

Η δεύτερη κατηγορία ενστίκτων εμπεριέχει τις τάσεις του ανθρώπου οι οποίες όταν εκφράζονται δρουν σε βάρος του κοινωνικού συνόλου. Ο Βέμπλεν εντοπίζει δύο κύριες τάσεις τέτοιου είδους:

1) Το ένστικτο του αρπακτικού (predatory instinct). Ο Βέμπλεν χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για να περιγράψει την τάση των ανθρώπων να επιδιώκουν το προσωπικό τους συμφέρον εις βάρος του κοινωνικού συνόλου. Η έκφραση αυτής της τάσης οδηγεί το άτομο να συμπεριφέρεται σαν αρπακτικό αποκομμένο από την υπόλοιπη κοινότητα και δρώντας μόνο προς το συμφέρον του και ταυτόχρονα ενάντια προς το συμφέρον των υπολοίπων μελών της κοινότητας της οποίας είναι μέλος, Veblen (1912, p.105).

2) Το ένστικτο της προσομοίωσης, (propensity for emulation). Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται από τον Βέμπλεν για να περιγράψει την τάση των ανθρώπων να εξομοιωθούν ή ακόμη και να ξεπεράσουν τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Αυτός ο ανταγωνισμός εκφράζεται συνήθως μέσω της απόκτησης πλούτου και καταναλωτικής δύναμης, Veblen (1912, p. 22). Η τάση αυτή είναι συνυφασμένη με τον θεσμό της ιδιοκτησίας και ο Βέμπλεν την παρουσιάζει να εμφανίζεται κατά την μετάβαση από τον πρωτόγονο στο βαρβαρικό στάδιο της εξέλιξης της κοινωνίας, με πρώτο αντικείμενο ιδιοκτησίας τις γυναίκες, (1912, p.23). Η συγκεκριμένη τάση λειτουργεί παράλληλα με το ένστικτο του αρπακτικού και οδηγεί τα άτομα τα οποία καταφέρνουν να υπερισχύσουν σε βάρος του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου και να ανέλθουν στην ανώτερη «αργόσχολη» τάξη η οποία απέχει από την παραγωγή πλούτου (leisure class), να επιδίδονται σε επιδεικτική αεργία (conspicuous leisure) και επιδεικτική κατανάλωση (conspicuous consumption) έτσι ώστε να δηλώσουν την υπεροχή τους απέναντι στα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, Veblen (1912 pp. 35-68).

Τα δύο σύνολα, το ένα με τα θετικά για την κοινωνία ένστικτα και το άλλο με τα αρνητικά αλληλοεπηρεάζονται ανάλογα με τα ιστορικά δεδομένα και την φάση εξέλιξης στην οποία βρίσκεται η κάθε κοινωνία. Στο πρώτο επίπεδο εξέλιξης όπου παρατηρείται το πέρασμα από την πρωτόγονη κοινωνία στην βαρβαρική παρατηρείται έντονη αντίθεση μεταξύ του ενστίκτου της εργατικότητας και του ενστίκτου του αρπακτικού. Στο δεύτερο επίπεδο της εξέλιξης διαμορφώνονται οι συνήθειες οι τρόποι σκέψης και δράσης κάτω από τις συγκεκριμένες ιστορικές και υλικές συνθήκες. Στο τρίτο επίπεδο εξέλιξης της κοινωνίας οι ήδη διαμορφωμένες συνήθειες αρχίζουν να επηρεάζουν και τις ενστικτώδεις διαθέσεις και με αυτόν τον τρόπο άλλες υπερισχύουν και άλλες υποχωρούν. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνίας.

«Οι συνήθειες μιας κοινωνίας αλλάζουν ακατάπαυστα και αυτή η αλλαγή λειτουργεί σωρευτικά. Αυτή η διαδικασία έχει σαν αποτέλεσμα την διαρκή ανάπτυξη των θεσμών. Οι αλλαγές στην θεσμική δομή της κοινωνίας πραγματοποιούνται συνεχώς ως αποτέλεσμα των αλλαγών στις ανάγκες της ίδιας της ζωής», Veblen (1914, p. 12)

Διχοτόμηση, θεσμοί και τεχνολογία

Ο όρος διχοτόμηση είναι κεντρικός στο έργο του Βέμπλεν. Χρησιμοποιώντας τον θέλει να σημειώσει την συγκρουσιακή αλληλεπίδραση ανάμεσα σε διάφορους παράγοντες οι οποίοι παίζουν ρόλο στην εμφάνιση και την εξέλιξη διαφόρων κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιου είδους συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης είναι αυτή ανάμεσα στην τεχνολογία και τους θεσμούς. Ο Βέμπλεν υποστηρίζει πως υπάρχει αυτοί οι δύο παράγοντες συγκρούονται γιατί ενώ και οι δύο εξελίσσονται δυναμικά και συνεχώς, οι θεσμοί δεν μπορούν να ακολουθήσουν τον ρυθμό με τον οποίο εξελίσσονται οι τεχνολογικές συνθήκες. Λόγω αυτού του γεγονότος οι θεσμοί έχουν την τάση να αντιστέκονται στις αλλαγές οι οποίες προκαλούνται από την εισαγωγή νέας τεχνολογίας.

Όμως στο έργο του Βέμπλεν δεν είναι η μοναδική η διχοτόμηση αυτή ανάμεσα στους θεσμούς και την τεχνολογία. Όπως αναφέραμε και σε άλλο σημείο οι δύο ομάδες ενστίκτων, η μία η οποία περιέχει τα ένστικτα που κάνουν τα άτομα να δρουν προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και η δεύτερη η οποία τα κάνει να δρουν σε βάρος του, συγκρούονται μεταξύ τους ανάλογα με τις κοινωνικές και τεχνολογικές συνθήκες. Ο Βέμπλεν μας περιγράφει την διαδικασία τονίζοντας την μεγάλη αντίθεση δύο συγκεκριμένων ενστίκτων, αυτών της εργατικότητας και του αρπακτικού. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως ο Βέμπλεν χρησιμοποιεί την διχοτόμηση για να περιγράψει και γενικότερες συγκρουσιακές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε παράγοντες κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων αλλά και επιμέρους συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα εντός των πλαισίων αυτών των παραγόντων ανάλογα με τις γενικές θεσμικές και ιστορικές συνθήκες.

Ο Βέμπλεν μας περιγράφει την εξέλιξη των κοινωνιών σε στάδια. Ταυτοποιεί δύο στάδια της ιστορίας της ανθρωπότητας ως τα βασικότερα για την ανάλυση του: Την πρωτόγονη εποχή και την βαρβαρική ή εποχή του αρπακτικού. Διαχωρίζει την τελευταία σε τρεις υποπεριόδους, την πρόιμη βαρβαρική περίοδο, την εποχή των χειροτεχνών (handicraft era) ή εν μέρει ειρηνική περίοδο (quasi-peaceable) και την εποχή των μηχανών (Machine Era) η οποία είναι η σύγχρονη βιομηχανική εποχή, Milonakis & Fine (2009, p.173). Ουσιαστικά ο Βέμπλεν τονίζει την αλληλεπίδραση μεταξύ της τεχνολογίας η οποία στην ουσία της είναι δυναμική και μεταβάλλεται με ραγδαίο ρυθμό, και των αργά μεταβαλλόμενων συνηθειών της σκέψης (θεσμοί). Αυτή η αλληλεπίδραση διαμορφώνει την εξέλιξη και την επιλογή των θεσμών. Έτσι σημειώνει πως υπάρχει περίπτωση κάποιοι λαοί οι οποίοι έρχονται σε επαφή με τεχνολογία ανώτερου επιπέδου ενώ βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο κοινωνικής εξέλιξης, είναι δυνατόν να περάσουν σε κάποιο από τα επόμενα στάδια αποφεύγοντας κάποια από τα ενδιάμεσα. Βέβαια ο Βέμπλεν καταθέτει αυτήν την υπόθεση αποφεύγοντας κάθε μορφής τελεολογία.

Τα στάδια εξελίσσονται ως εξής: Στην αρχή όπου έχουμε την πρωτόγονη (savage) κατάσταση τα τεχνολογικά μέσα για την επιβίωση είναι φτωχά. Τα μέλη της κοινότητας αναγκάζονται να βρουν τρόπους για να επιβιώσουν και αυτή τους ανάγκη ενισχύει τις παραγωγικές προσπάθειες. Έτσι στην πρωτόγονη περίοδο υπερισχύει το ένστικτο της αλληλεγγύης και της εργατικότητας, Veblen (1899, p.87).

Στην συνέχεια τα πράγματα εξελίσσονται διαφορετικά. Όταν οι τεχνολογικές συνθήκες το επιτρέψουν δημιουργείται πλεόνασμα στην παραγωγή,

Veblen (1899, p. 87), και ταυτόχρονα εμφανίζεται για πρώτη φορά ο θεσμός της ιδιοκτησίας και της αργόσχολης τάξης που για τον Βέμπλεν δεν αποτελούν τίποτα άλλο εκτός από τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος αφού προέρχονται από το ίδιο σύνολο οικονομικών δυνάμεων, Veblen (1899, p. 22). Με την εμφάνιση αυτών των θεσμών θεμελιώνεται η βαρβαρική κουλτούρα και επικρατούν τα ένστικτα του αρπακτικού και της εξομοίωσης.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας όμως έχει την ικανότητα να επηρεάζει το θεσμικό πλαίσιο και την κουλτούρα των κοινωνιών. Η αυξανόμενη τεχνολογική πρόοδος θα οδηγήσει σε ένα επόμενο στάδιο, αυτό των παραγωγών – χειροτεχνών ή όπως ο Βέμπλεν το ονομάζει ημί-ειρηνικό στάδιο. Εκεί οι τεχνολογικές συνθήκες έχουν προοδεύσει αρκετά ώστε να επιτρέπουν την εμφάνιση των χειροτεχνών οι οποίοι παράγουν τα προϊόντα τους προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Σε αυτό το στάδιο τα ένστικτα της εξομοίωσης και του αρπακτικού υποχωρούν και αναγεννιέται το ένστικτο της εργατικότητας, Veblen (1914, p. 194).

Στο τελευταίο στάδιο που περιγράφει ο Βέμπλεν η τεχνολογία έχει εξελιχθεί τόσο πολύ που πλέον έχει φτάσει στο επίπεδο της βιομηχανικής παραγωγής. Ο Βέμπλεν σε αυτό το στάδιο συμπεριλαμβάνει και την εποχή του. Στο συγκεκριμένο στάδιο το ένστικτο της εργατικότητας υποχωρεί για να πάρουν πάλι τη θέση του τα ένστικτα του αρπακτικού και της εξομοίωσης, Veblen (1914, pp. 300-302).

Είναι φανερό πως ο Βέμπλεν θεωρεί πως η απάντηση στο ερώτημα του ποια ομάδα ενστίκτων θα επικρατήσει είναι συνάρτηση της εξέλιξης του υλικού και τεχνολογικού υποβάθρου της κοινωνίας. Θεωρεί πως οι βαρβαρικές τάσεις δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, αφού στο πρωτόγονο στάδιο υπερισχύουν τα ένστικτα της εργατικότητας, της γονεϊκής φροντίδας και της άεργης περιέργειας. Για τον Βέμπλεν η εξέλιξη των τεχνολογικών συνθηκών και η μέσω αυτής εκκίνηση του βαρβαρικού σταδίου είναι ο κύριος παράγοντας της εμφάνισης των εις βάρος του κοινωνικού συνόλου τάσεων του ανθρώπου.

Ο Βέμπλεν με αυτή του την περιγραφή μέσω των σταδίων καταθέτει την άποψη του για τις εναλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο των κοινωνιών στην ιστορία της ανθρωπότητας και την συγκρουσιακή αλληλεπίδραση των θεσμών με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Ωστόσο σημειώνει πως «ο μη τελεολογικός χαρακτήρας της διαδικασίας της εξέλιξης των θεσμών και η έλλειψη σε αυτήν φυσικών νόμων και κανονικοτήτων κάνουν αδύνατη την πρόβλεψη των τάσεων οι οποίες θα

επικρατήσουν σε αυτή την σύγκρουση των ενστίκτων σε μελλοντικές περιόδους,» Veblen (1914, p. 327).

Μια ακόμα διχοτόμηση πολύ σημαντική στο έργο του Βέμπλεν είναι αυτή που λαμβάνει χώρα στα πλαίσια της βιομηχανικής παραγωγής. Ο Βέμπλεν χρησιμοποιεί δυο όρους, το βιομηχανικό (industrial) και το κερδοσκοπικό (pecuniary business) για να περιγράψει τους δύο πόλους αυτής της σύγκρουσης η οποία είναι τυπικό χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού συστήματος κατά την γνώμη του.

Ο καπιταλισμός για τον Βέμπλεν είναι « ένα σύστημα που ιδρύθηκε πάνω στη βάση μιας ευρείας κλίμακας βιομηχανίας η οποία παράγει με μηχανήματα ενώ την ίδια στιγμή η διαχείριση αυτού του συστήματος γίνεται με γνώμονα τις αρχές των επιχειρήσεων οι οποίες βασίζονται στην αρχή –επένδυση με σκοπό το κέρδος - », Veblen (1904, p. 16).

Σε αυτό ακριβώς το σημείο εμφανίζεται η αντίθεση μεταξύ του βιομηχανικού (industrial) κομματιού το οποίο είναι μορφή έκφρασης του ενστίκτου της εργατικότητας και του κερδοσκοπικού (pecuniary) το οποίο είναι μορφή εμφάνισης του ενστίκτου του αρπακτικού. Αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι που έχουν αναλάβει να εκτελούν το βιομηχανικό κομμάτι, ουσιαστικά την διαδικασία της παραγωγής, είναι εργάτες και μηχανικοί οι οποίοι ασχολούνται με την διαχείριση πρακτικών διαδικασιών που ως μόνο στόχο έχουν την παραγωγή αγαθών τα οποία θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου.

Στην αντίπερα όχθη τώρα ο έλεγχος του συστήματος παραγωγής που περιγράψαμε προηγουμένως βρίσκεται στα χέρια των επιχειρηματιών, της αργόσχολης τάξης της εποχής των μηχανών. Οι επιχειρηματίες διακατέχονται από το ένστικτο του αρπακτικού και λειτουργούν κερδοσκοπικά (pecuniary) με μοναδικό στόχο το κέρδος. Αυτό το γεγονός τους οδηγεί να μην ενδιαφέρονται να επιτύχουν, μέσω της διαδικασίας της παραγωγής την οποία ελέγχουν, τα μέγιστα δυνατά οφέλη για το κοινωνικό σύνολο, αλλά αντίθετα να έχουν ως μόνο στόχο τα πιθανά κέρδη τα οποία παράγονται μέσα από αυτή τη διαδικασία. Ο Βέμπλεν επισημαίνει πως με την εμφάνιση στο τέλος του 19^{ου} αιώνα των βιομηχανικών τίτλων, οι νόμιμοι ιδιοκτήτες των εταιρικών κεφαλαίων, δεν είχαν πλέον γνώση για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που έδιναν γνώση σε αυτά τα κεφάλαια, Lazonick (1991-1997, p. 464).

Παρόλα αυτά ο Βέμπλεν έβλεπε πως οι επιχειρηματίες ενώ έχουν αποκοπεί τελείως από την διαδικασία της παραγωγής, ταυτόχρονα διατηρούσαν τον έλεγχό της. Θέλοντας να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους πάνω στην βάση των υπάρχοντων

παραγωγικών πόρων μερίδια των οποίων κατείχαν, οι «απόντες ιδιοκτήτες» (αγγλ. absentee ownership), καθοδηγούσαν τους διευθυντές-υπαλλήλους τους να ανεβάζουν τις τιμές και να περιορίζουν την παραγωγή. Σύμφωνα με τον Βέμπλεν οι απόντες ιδιοκτήτες δρούσαν σαν τυπικοί μονοπωλητές, Lazonick (1991-1997, p. 465).

Η «συνειδητή εγκατάλειψη της αποδοτικότητας» δημιουργούσε μια «οξεία σύγκρουση ανάμεσα στα συμφέροντα των απόντων ιδιοκτητών και στα συμφέροντα των μηχανικών-υπαλλήλων που συμμετείχαν στην επιχειρηματική οργάνωση και διέθεταν ουσιαστική γνώση των προϊόντων και των διαδικασιών» Veblen (1921) όπως αναφέρεται στο Lazonick (1991-1997, p. 465). Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Βέμπλεν είναι πως «η οικονομική πρόοδος θα εμποδιζόταν, αν οι μηχανικοί δεν κατάφερναν να πάρουν από τους ιδιοκτήτες τον έλεγχο των στρατηγικών αποφάσεων», Veblen (1923) όπως αναφέρεται στο Lazonick (1991-1997, p. 465).

Σωρευτική Αιτιότητα και εξελικτική επιλογή

Οι ανάγκες της οικονομικής ζωής αλλάζουν συνεχώς κάτω από την επίδραση της τεχνολογίας και αυτό το γεγονός οδηγεί στην διαμόρφωση νέων συνηθειών σκέψης και πράξης, δηλαδή νέων θεσμών. Οι κοινωνικές συμβάσεις διαμορφώνονται αλληλοεπηρεάζονται και ταυτόχρονα αλληλοενισχύονται. Ο Βέμπλεν παρατηρώντας αυτή την σχέση μεταξύ της μεταβολής των συνθηκών και του θεσμικού πλαισίου σημειώνει:

«Οι θεσμοί είναι οι συνθήκες της σκέψης και αντιπροσωπεύουν την εξέλιξη και ανάπτυξη του πολιτισμού. Αποτελούν την σωρευτική συνέπεια της συνήθειας και είναι η απάντηση που δίνει ο ανθρώπινος παράγοντας στις διάφορες ανάγκες (που γεννούν οι μεταβαλλόμενες συνθήκες) οι οποίες διαφοροποιούνται συνεχώς και σωρευτικά», Veblen (1909, p. 241).

Η σωρευτική αιτιότητα (αγγλ. cumulative causation ή causality) είναι ίσως η κεντρικότερη έννοια στο έργο του Θόρσταην Βέμπλεν. Χρησιμοποιεί τον συγκεκριμένο όρο για να περιγράψει τον μηχανισμό μέσα από τον οποίο παράγονται,

εξελίσσονται, ενδυναμώνονται και επιβιώνουν ή αποδυναμώνονται και εξαφανίζονται οι θεσμοί.

«Η ύλη κινείται. Η ιστορία βρίσκεται σε συνεχή ροή. Τα ορθόδοξα οικονομικά αντιμετωπίζουν τους θεσμούς σαν κάτι σταθερό. Η μόνη ροή την οποία μπορούν να ενσωματώσουν είναι η αύξηση του εγχώριου προϊόντος. Παραμελώντας την αυτογεννούμενη μεταμόρφωση και φορώντας παρωπίδες, τα ορθόδοξα οικονομικά αναδεικνύονται απελπιστικά πολύ πίσω από την εποχή τους... Η κύρια έννοια που θα πρέπει να απασχολεί την εξελικτική επιστήμη, είναι αυτή της σωρευτικής σειράς αιτίων», Veblen (1919, p.56 και p. 176).

Η έννοια της σωρευτικής αιτιότητας έχει απόλυτη σχέση με την επιλογή του Βέμπλεν να αναλύει την εξέλιξη των κοινωνιών μέσω των σταδίων. Αυτό που της δίνει νόημα είναι η μη αναστρεψιμότητα του χρόνου και η σωρευτική επίδραση των γεγονότων του παρελθόντος στο παρόν.

Σε αντίθεση με το γραμμικό ντετερμινιστικό υπόδειγμα του αίτιου-αιτιατού ο Βέμπλεν σημειώνει πως το αιτιατό μπορεί να έχει αντίστροφη επιρροή στο αίτιο. Δηλαδή τα αποτελέσματα να αποτελέσουν την πηγή γέννησης του αίτιου τους και να επαναληφθούν στο μέλλον.

Οι θεσμοί υπόκεινται σε αυτόν τον μηχανισμό της σωρευτικής αιτιότητας ο οποίος είναι ο βασικός μηχανισμός της διαδικασίας της εξελικτικής επιλογής στις κοινωνίες. Αλλά εκτός από αντικείμενα της διαδικασίας είναι ταυτόχρονα και παράγοντες, αίτια και αιτιατά.

Τα άτομα με τις κληρονομικές τάσεις τους και τις πράξεις τους γεννάνε τον θεσμό. Από την άλλη, όταν ο θεσμός παγιώνεται στην κοινωνία διαμορφώνει τα άτομα τα οποία ζουν εντός ενός ορισμένου θεσμικού πλαισίου. Έτσι ο Βέμπλεν τονίζει πως κάθε μεθοδολογική αφαίρεση η οποία θα βασίζει την διαδικασία της επιλογής είτε αποκλειστικά στο άτομο είτε αποκλειστικά στον θεσμό θα πρέπει να αποφεύγεται.

«Η ανάπτυξη και οι μεταλλάξεις του θεσμικού πλαισίου είναι το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων τα οποία μετέχουν σε μια κοινότητα. Οι θεσμοί γεννώνται μέσα από την εμπειρία των ατόμων που καταλήγει σε συνήθειες. Και οι θεσμοί δρουν μέσα από αυτή την εμπειρία για να καθορίσουν τα

μέσα και τους στόχους της συμπεριφοράς και της αλληλεπίδρασης των ατόμων... Η επιστημονική έρευνα σε αυτό το πεδίο θα πρέπει να ασχοληθεί με την συμπεριφορά του ατόμου και θα πρέπει να σχηματοποιήσει τα θεωρητικά της αποτελέσματα σε όρους συμπεριφοράς ατόμου», Veblen (1909, p.243).

Ταυτόχρονα όμως με την αυξημένη προσοχή που ο Βέμπλεν υποστηρίζει πως πρέπει να δοθεί στην ανάλυση της συμπεριφοράς του μεμονωμένου ατόμου, προτείνοντας μάλιστα να ληφθούν υπόψη και ψυχολογικοί μηχανισμοί, ο Βέμπλεν σημειώνει πως :

« Η συμπεριφορά του ατόμου προέρχεται και καθορίζεται από τις σχέσεις συνήθειας τις οποίες έχει αναπτύξει με την υπόλοιπη κοινωνία. Οι συγκεκριμένες σχέσεις είναι θεσμικού χαρακτήρα και μεταλλάσσονται όταν μεταλλάσσεται και το θεσμικό πλαίσιο. Οι επιθυμίες, οι στόχοι, τα μέσα, το εύρος και η ταχύτητα ροής της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι συνάρτηση μιας θεσμικής μεταβλητής πολύ περίπλοκου και πολύ ασταθούς χαρακτήρα,» Veblen (1909, p. 245).

Βλέπουμε λοιπόν πως όταν επιχειρεί να αναλύσει τις σχέσεις μεταξύ ατόμων και θεσμών, ο Βέμπλεν διαχωρίζει τη θέση του και από τον μεθοδολογικό ατομισμό αλλά και από τον μεθοδολογικό ολισμό.

Στην προσπάθεια του να κατασκευάσει μια «πραγματικά εξελικτική επιστήμη», ο Βέμπλεν όπως είδαμε και παραπάνω, εισήγαγε στα οικονομικά το δαρβινικό πλαίσιο ανάλυσης και το προσάρμοσε στα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα. Κεντρική έννοια στο δαρβινικό πλαίσιο ανάλυσης είναι η φυσική επιλογή των ειδών. Ο Βέμπλεν βασισμένος σε αυτήν περιέγραψε την εξέλιξη των κοινωνιών μέσω της εξελικτικής διαδικασίας επιλογής στους θεσμούς.

« Η εξέλιξη της κοινωνικής δομής ήταν πάντα μια διαδικασία φυσικής επιλογής των θεσμών», Veblen (1899, p.125).

Η διαδικασία της επιλογής στους θεσμούς όμως διαφέρει από αυτή της φυσικής επιλογής στους ζωντανούς οργανισμούς. Η συγκεκριμένη διαδικασία σε ότι αφορά τους θεσμούς διαθέτει μη τελεολογικό χαρακτήρα και δεν έχει σε τίποτα να κάνει με την «επιβίωση του πιο προσαρμοστικού», όπως στην φυσική επιλογή των έμβιων οργανισμών την οποία περιέγραψε ο Δαρβίνος. Ο Βέμπλεν είναι ενάντιος στις θέσεις

του ρεύματος του κοινωνικού δαρβινισμού, το οποίο αναπτύχθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Το συγκεκριμένο ρεύμα προσέφερε μια ερμηνεία της κοινωνικής επιλογής των θεσμών, σαν μια τυφλή διαδικασία αριστοποίησης η οποία στα μάτια του Βέμπλεν δεν είχε σε τίποτα να κάνει με την προσέγγιση του Δαρβίνου.

Ο Βέμπλεν τονίζει πως η διαδικασία της επιλογής στους θεσμούς είναι μια διαδικασία η οποία παράγεται με τον μηχανισμό της σωρευτικής αιτιότητας και προπάντων έχει μη τελεολογικό χαρακτήρα. Οι θεσμοί που επιβιώνουν δεν είναι πάντοτε οι καταλληλότεροι, οι πιο αποδοτικοί, ή αυτοί που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου. Ο μη τελεολογικός χαρακτήρας της διαδικασίας της επιλογής στους θεσμούς μπορεί να επιτρέψει την υιοθέτηση και την επιβίωση ακόμα και επιβλαβών θεσμών. Ο Βέμπλεν σημειώνει χαρακτηριστικά πως:

«Η Ιστορία καταγράφει πιο συχνά τις στιγμές θριάμβου ηλίθιων θεσμών επί της ζωής και του πολιτισμού, από τις περιπτώσεις λαών οι οποίοι με ενστικτώδη ενόραση σώσανε τους εαυτούς τους από απελπιστικά επικίνδυνες θεσμικές καταστάσεις», Veblen (1914, p.16).

Όπως είδαμε ο μηχανισμός της σωρευτικής αιτιότητας αποδίδει στους θεσμούς την διπλή ιδιότητα, από τη μία σαν παράγοντες και από την άλλη σαν αντικείμενα της διαδικασίας της επιλογής. Ο Βέμπλεν σημειώνει πως:

«Οι θεσμοί δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα της εξελικτικής και προσαρμοστικής διαδικασίας, η οποία σχηματίζει τους τύπους συμπεριφοράς που επικρατούν. Την ίδια στιγμή οι θεσμοί αποτελούν τις ειδικές μεθόδους της ζωής και των ανθρωπίνων σχέσεων και για αυτό το λόγο είναι και αυτοί με την σειρά τους αποτελεσματικοί παράγοντες της διαδικασίας της εξέλιξης», Veblen (1899, 125).

Συμπεράσματα και κριτική

Ο Θόρσταϊν Βέμπλεν προσπάθησε να συμβάλει στην οικονομική επιστήμη εισάγοντας το δαρβινικό αναλυτικό πρότυπο. Ο βασικός λόγος για αυτό το γεγονός

ήταν η διαπίστωσή του πως τα οικονομικά, σε αντίθεση με όλες τις υπόλοιπες επιστήμες της εποχής του, δεν είχαν λάβει υπόψη τους την εξελικτική διαδικασία κατά την ανάλυση των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων, πράγμα που καθιστούσε αδύνατη την καταγραφή των δυναμικών στοιχείων, τα οποία είναι εγγενή στο θεσμικό πλαίσιο.

Οι θεσμοί για τον Βέμπλεν είναι οι πρόδηλες συνήθειες της σκέψης και της πράξης οι οποίες είναι κοινές στο γενικότερο σύνολο των ατόμων. Τα δομικά στοιχεία των θεσμών είναι τα ένστικτα τα οποία χωρίζονται σε δύο ομάδες, τα θετικά και τα αρνητικά για το κοινωνικό σύνολο. Ανάλογα με τις υλικές και τις τεχνολογικές συνθήκες καθώς και το πολιτισμικό επίπεδο στο οποίο βρίσκεται μια κοινωνία επικρατεί είτε η μία είτε η άλλη ομάδα ενστίκτων, και διαμορφώνει το θεσμικό πλαίσιο μέσα από την σωρευτική αλληλουχία γεγονότων που χωρίζεται σε στάδια, μέσω δηλαδή του μηχανισμού της σωρευτικής αιτιότητας.

Ο Βέμπλεν παρότι εισήγαγε ένα τελείως νέο αναλυτικό πλαίσιο στην οικονομική επιστήμη απέτυχε να του δώσει την κατάλληλη συνοχή που απαιτείται έτσι ώστε να κατασκευάσει αυτό το οποίο ήταν ο στόχος του, μια νέα εξελικτική οικονομική επιστήμη που θα μπορούσε να περιγράψει, να αναλύει και να επεξηγεί τις δυναμικές διαδικασίες οι οποίες είναι εγγενείς στα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα.

Έχοντας αφήσει ένα τεράστιο σε όγκο έργο, με δεκάδες άρθρα και βιβλία ο Βέμπλεν δικαίως θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους διανοητές της οικονομικής σκέψης του 20^{ου} αιώνα. Όμως εξετάζοντας το έργο του παρατηρούμε πως περιέχει βασικά χαρακτηριστικά τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αδυναμίες.

Παρότι ασχολείται σε γενικές γραμμές με τα ίδια ζητήματα, από έργο σε έργο επικεντρώνεται σε διαφορετικές έννοιες κάθε φορά χωρίς ταυτόχρονα να υπάρχει η συνοχή που απαιτείται έτσι ώστε οι μεταβάσεις του να χαρακτηρίζονται από συνέπεια. Επακόλουθο αυτού είναι το γεγονός πως δεν μένει σταθερός σε έναν συγκεκριμένο και στενό μεθοδολογικό πυρήνα. Παρατηρήσαμε πως και στην περίπτωση της αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και θεσμού ακροβατεί μεταξύ μεθοδολογικού ατομισμού και μεθοδολογικού ολισμού.

Ενώ μας κάνει ξεκάθαρο πως η μη τελεολογική φύση της διαδικασίας της επιλογής στους θεσμούς δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιβίωση μόνο των πιο αποτελεσματικών για το κοινωνικό σύνολο θεσμών, την ίδια στιγμή μας παρουσιάζει

σαν βασικό μηχανισμό αυτής της διαδικασίας την σωρευτική αιτιότητα. Η σωρευτική αιτιότητα βασίζεται στην επιρροή του αιτιατού στο μελλοντικό αίτιο και την αυτογεννούμενη φύση των θεσμών. Ο Βέμπλεν δεν απαντάει στο ερώτημα πως είναι δυνατόν η συσσωρευμένη εμπειρία των γενεών να μην οδηγεί μελλοντικά σε καλύτερα αποτελέσματα, πως δηλαδή ένα επιβλαβές αποτέλεσμα μπορεί να αποτελέσει ταυτόχρονα το αίτιο για την επανεμφάνισή του.

Την ίδια ώρα ενώ θέλει να αποφύγει κάθε μορφής τελεολογία, διακινδυνεύει την πρόβλεψη πως αν οι εργάτες-υπάλληλοι-μηχανικοί ,οι οποίοι εκπροσωπούν το βιομηχανικό (industrial) κομμάτι της βιομηχανίας και στους οποίους υπερισχύει το ένστικτο της εργατικότητας δεν καταφέρουν να πάρουν από τους απόντες ιδιοκτήτες, που εκπροσωπούν την κερδοσκοπική τάση (pecuniary) και στους οποίους υπερισχύει το ένστικτο του αρπακτικού, τον έλεγχο της διαδικασίας της παραγωγής η οικονομική πρόοδος θα σταματήσει. Εδώ παρατηρούμε πως ο Βέμπλεν δεν μπορεί να αντισταθεί στον πειρασμό της μελλοντικής πρόβλεψης, ενώ για τον ίδιο λόγο έχει ασκήσει κριτική σε όλες τις οικονομικές θεωρίες της εποχής του, χαρακτηρίζοντας την τελεολογία αξεπέραστη αδυναμία σε ότι αφορά την κατασκευή μιας πραγματικά εξελικτικής οικονομικής θεωρίας.

Την ίδια στιγμή ενώ μας έχει περιγράψει τους μηχανισμούς με τους οποίους η μία ή η άλλη ομάδα ενστίκτων παίρνει το πάνω χέρι ανάλογα με τις συνθήκες και το στάδιο στο οποίο βρίσκεται μια κοινωνία, παρατηρούνται αντιφάσεις στο πως αποδίδει ένστικτα σε κοινωνικές ομάδες. Παραδείγματος χάριν, το μόνο επιχείρημα που προβάλλει για να μας αποδείξει πως το ένστικτο της εργατικότητας υπερισχύει στους υπαλλήλους οι οποίοι ασχολούνται με την βιομηχανική παραγωγή, είναι αυτή και μόνο η ενασχόλησή τους με την παραγωγή. Σύμφωνα με το δικό του αναλυτικό πρότυπο, αφού οι θεσμοί διαμορφώνουν ριζικά τα μέλη μιας κοινότητας, θα μπορούσε κάποιος να του απαντήσει πως αφού και οι υπάλληλοι είναι αποτελέσματα του θεσμικού πλαισίου της βαρβαρικής κουλτούρας επικρατεί και σε αυτούς το ένστικτο του αρπακτικού και δεν θα υπάρξει καμία διαφορά στον τρόπο που λειτουργεί η βιομηχανική παραγωγή αν αναλάβουν τον έλεγχο των αποφάσεων στη θέση των αφεντικών τους.

Στην προσπάθειά του να αποδομήσει τον Homo Economicus των νεοκλασικών, ο Βέμπλεν μας παρουσιάζει μια διαφορετική φύση του ανθρώπου, δίνοντας μεγάλη σημασία στα ένστικτα, τα οποία αποδίδει ως δομικά χαρακτηριστικά του θεσμικού πλαισίου των κοινωνιών. Όμως ενώ προσπαθεί να περιγράψει την

ανθρώπινη φύση στην ευρύτητά της και να σημειώσει τον περίπλοκο χαρακτήρα της, παρουσιάζει την ίδια αδυναμία με τους νεοκλασικούς. Μέσα από την ασφάλεια της ιστορικής ανάλυσης, την καταγραφή της εξέλιξης των κοινωνιών και κατονομάζοντας έναν αριθμό ενστίκτων, άλλων θετικών και άλλων αρνητικών προς το κοινωνικό σύνολο τα οποία αλληλεπιδρούν συγκρουσιακά με αποτέλεσμα την υπερίσχυση του ενός ή του άλλου κάθε φορά, κι αυτός με την σειρά του τοποθετεί την ανθρώπινη φύση σε «καλούπι», σίγουρα πιο ευρύ από « τις μηχανές καταμέτρησης ευχαρίστησης και πόνου» των νεοκλασικών, αλλά ταυτόχρονα αρκετά στενό για να περιγράψει την ανθρώπινη φύση.

Παρόλα αυτά το έργο του σηματοδοτεί την πρώτη προσπάθεια για την κατανόηση του ρόλου των θεσμών στα οικονομικά φαινόμενα. Πολλές από τις αδυναμίες που είδε στα αναλυτικά πρότυπα των οικονομικών θεωριών της εποχής του, δεν έχουν εξαλειφθεί μέχρι και σήμερα. Οπότε η θέση του για την κατασκευή μιας πραγματικά εξελικτικής οικονομικής θεωρίας, η οποία θα μπορεί απαλλαγμένη από κάθε είδους τελεολογία να περιγράψει, να αναλύσει και να επεξηγήσει τα οικονομικά φαινόμενα, παραμένει ακόμα και σήμερα επίκαιρη.

Oliver Williamson

Ο Όλιβερ Γουίλιαμσον θεωρείται ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της σχολής των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Πρώτος αυτός το 1975, κατονόμασε το ρεύμα σκέψης στο οποίο κατέτασσε και τον εαυτό του ως «Νέα Θεσμικά Οικονομικά». Είναι μάλιστα ένας από τους τρεις εκπροσώπους του συγκεκριμένου ρεύματος, μαζί με τον Ρόναλντ Κόουζ και τον Ντάγκλας Νόρθ, οι οποίοι έχουν βραβευθεί με βραβείο Νόμπελ Οικονομικής Επιστήμης (2009).

Η ανάλυση του επικεντρώθηκε στους επίσημους θεσμούς οι οποίοι έχουν να κάνουν με την λειτουργία του οικονομικού συστήματος, όπως η αγορά και η επιχείρηση, τις εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης της οικονομικής δραστηριότητας, όπως τις αποκαλεί.

Επίπεδα της Κοινωνικής Ανάλυσης

Ο Όλιβερ Γουίλιαμσον στο άρθρο του “*The New Institutional Economics: Tacking Stock, Looking Ahead*” το 2000, μας κάνει έναν διαχωρισμό σε επίπεδα ανάλυσης όπου στο καθένα τοποθετεί διαφορετικούς θεσμούς. Οι θεσμοί που ανήκουν σε κάθε ένα από αυτά τα επίπεδα διαφέρουν με αυτούς των άλλων επιπέδων σε όρους σκοπών τους οποίους εξυπηρετούν, και σε όρους ρυθμού μεταβολής με την πάροδο του χρόνου.

Στο πρώτο επίπεδο, το οποίο ονομάζει επίπεδο της κοινωνικής εμπέδωσης (social embeddednes), όρο που έχει εισαγάγει πρώτος ο Πολάνυι, ο Γουίλιαμσον τοποθετεί τους ανεπίσημους θεσμούς, όπως οι συνήθειες, τα έθιμα, οι παραδόσεις και η θρησκεία, Williamson (2000, p. 596). Παρατηρεί πως ενώ κάποιοι μελετητές έχουν ασχοληθεί με αυτούς τους θεσμούς, κυρίως οικονομικοί ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες, οι περισσότεροι θεσμικοί οικονομολόγοι τείνουν να παίρνουν τους θεσμούς που ανήκουν στο πρώτο επίπεδο ως δεδομένους. Οι θεσμοί σε αυτό το επίπεδο μεταβάλλονται πολύ αργά, σε όρους αιώνων και χιλιετιών, και αυτό το

γεγονός αναγκάζει τον Γουίλιαμσον να χρησιμοποιήσει την φράση του Νορθ και να θέσει την ερώτηση: «Τι κάνει τους ανεπίσημους θεσμούς να έχουν τόσο επίμονη επιρροή στον μακροπρόθεσμο χαρακτήρα των οικονομιών;» North (1991, p. 111) όπως αναφέρεται στο Williamson (2000, p. 596). Ο ίδιος ο Γουίλιαμσον παραδέχεται πως δεν έχει απάντηση σε αυτό το ερώτημα, αλλά υπογραμμίζει πως η μελέτη της έννοιας της «εμπέδωσης» σε κοινωνικό επίπεδο αλλά και στο επίπεδο των μετέπειτα παραγόμενων σχέσεων δικτύου, έχει εξελιχθεί αρκετά έτσι ώστε να βοηθήσει στην αποσαφήνιση αυτών των ζητημάτων, Williamson (2000, p. 596).

Ο Γουίλιαμσον κρίνει πως η αποσαφήνιση και ο ορισμός ενός μηχανισμού, ο οποίος θα επεξηγούσε πως οι ανεπίσημοι θεσμοί δημιουργούνται και επιβιώνουν, θα βοηθούσε την κατανόηση της αργής μεταβολής τους. Υποστηρίζει πως πολλοί από αυτούς τους θεσμούς έχουν αυθόρμητες καταβολές, και η διαδικασία της δημιουργίας τους και της επιβίωσής τους δεν εμπεριέχει στοιχεία ορθολογικής επιλογής σε μεγάλο βαθμό, Williamson (2000, p. 597). Με δεδομένη αυτήν την εξελικτική τους φύση, οι θεσμοί του πρώτου επιπέδου υιοθετούνται και παρουσιάζουν μεγάλο βαθμό «αδράνειας», σε ότι αφορά την μεταβολή τους. Με αυτόν τον τρόπο έχουν μια διαρκή επιρροή στον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεται μια κοινωνία συνολικά, Williamson (2000, p. 597). Θεωρεί πως η μελέτη των θεσμών του πρώτου επιπέδου είναι αντικείμενο της επιστήμης της κοινωνιολογίας.

Το δεύτερο επίπεδο κοινωνικής ανάλυσης ο Γουίλιαμσον το ονομάζει «θεσμικό περιβάλλον». Εκεί κατατάσσει θεσμούς οι οποίοι είναι εν μέρει «παράγωγα εξελικτικών διαδικασιών» αλλά παρατηρεί σε αυτούς ευκαιρίες ορθολογικού «σχεδιασμού», Williamson (2000, p. 598). Αφού έχει ορίσει τους «ανεπίσημους περιορισμούς», όπως ονομάζει θεσμούς σαν τα έθιμα, τις παραδόσεις και τους κώδικες συμπεριφοράς, εισάγει παραφράζοντας τον Νορθ τους επίσημους κανόνες (σύνταγμα, νόμοι, δικαιώματα ιδιοκτησίας), North (1991, p.97) όπως αναφέρεται στο Williamson (2000, p. 598). Ο Γουίλιαμσον υποστηρίζει πως σε αυτό το επίπεδο δίνεται η ευκαιρία να τεθούν οι κατάλληλοι «επίσημοι κανόνες του παιχνιδιού», έτσι ώστε το θεσμικό περιβάλλον να είναι αποτελεσματικό σε όρους κοινωνικής ωφέλειας.

Ο ρυθμός μεταβολής των θεσμών που ανήκουν στο δεύτερο επίπεδο προσδιορίζεται από τον Γουίλιαμσον σε ορίζοντα εκατονταετίας ή δεκαετιών. Παρόλο που όπως είδαμε αναγνωρίζει πως είναι πολύ σημαντικό το θεσμικό περιβάλλον που προκύπτει να ανταποκρίνεται σε όρους αποτελεσματικότητας,

αναγνωρίζει πως τέτοιες διαδικασίες σωρευτικού τύπου είναι πολύ δύσκολο να ελεγχθούν. Εντοπίζει τα αίτια μεταβολής των θεσμών του δευτέρου επιπέδου σε πολύ σημαντικά γεγονότα που αλλάζουν ραγδαία τις κοινωνικές συνθήκες, όπως εμφύλιοι πόλεμοι, κατακτήσεις, καταρρεύσεις συστημάτων όπως στην περίπτωση της Σοβιετικής ένωσης, πραξικοπήματα ή οικονομικές κρίσεις ιδιαίτερης έντασης, Williamson (2000, p. 598). Θεωρεί πως οι θεσμοί του δεύτερου επιπέδου είναι αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης.

Στο τρίτο επίπεδο κοινωνικής ανάλυσης ο Όλιβερ Γουίλιαμσον κατατάσσει τους θεσμούς «διακυβέρνησης». Με τον όρο αυτό προσδιορίζει τους θεσμούς που παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση των συναλλαγών. Σε αυτό το πεδίο επικεντρώνεται στην ανάλυση των σχέσεων συμβολαίου. Οι δομές διακυβέρνησης είναι θεσμοί οι οποίοι αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια να δημιουργηθεί τάξη μέσα από τον περιορισμό των συγκρούσεων μεταξύ των μετεχόντων στο οικονομικό σύστημα, και την ταυτόχρονη συνειδητοποίηση του κοινού τους οφέλους.

Ο Γουίλιαμσον επικεντρώνει την ανάλυσή του σε αυτό το επίπεδο, στο στάδιο μετά την σύναψη της συμφωνίας και αναδεικνύει τα τέσσερα σημαντικότερα σημεία τα οποία πρέπει να πάρουν υπόψη τους οι μελετητές των θεσμών της διακυβέρνησης, Williamson (2000, p. 599). Το πρώτο σημείο είναι ο ακριβής ορισμός των παραγόντων που διαφοροποιούν τους τύπους των συναλλαγών. Το δεύτερο σημείο είναι ο ορισμός των βασικών χαρακτηριστικών τα οποία χρησιμοποιούνται για την κατάταξη των δομών διακυβέρνησης σε τύπους, αφού αγορές, υβρίδια, εταιρίες ή οργανισμοί μη κερδοσκοπικού τύπου διαφέρουν σε δομικά χαρακτηριστικά. Το τρίτο σημείο είναι η αποσαφήνιση μηχανισμών οι οποίοι επιτρέπουν στις δομές διακυβέρνησης να συντονίζονται με τις συναλλαγές έτσι ώστε να προωθείται η προσαρμογή αυτόνομων δομών διακυβέρνησης. Το τέταρτο και τελευταίο σημείο είναι η επιβεβαίωση των θεωρητικά αναμενόμενων προσαρμογών των δομών διακυβέρνησης σε σχέση με τις συναλλαγές, με τη βοήθεια των δεδομένων. Ο Γουίλιαμσον υποστηρίζει πως οι μεταβολές των θεσμών στο τρίτο επίπεδο κοινωνικής ανάλυσης συμβαίνουν σε ορίζοντα έτους ή δεκαετίας ενώ παράλληλα θεωρεί πως η ανάλυση των συγκεκριμένων θεσμών ανήκει στο πεδίο των Οικονομικών του Συναλλακτικού Κόστους.

Στο τέταρτο επίπεδο κοινωνικής ανάλυσης ο Γουίλιαμσον τοποθετεί τις δομές και τα ζητήματα που προκύπτουν εντός της κλειστής ιεραρχικής δομής της επιχείρησης και σχετίζονται με την διαδικασία της παραγωγής. Τέτοιου είδους

ζητήματα είναι η αποτελεσματικότερη κατανομή των πόρων (υλικών και ανθρώπινων) οι οποίοι είναι απαραίτητοι στην διαδικασία της παραγωγής και ο συντονισμός μεταξύ τιμών και ποσοτήτων των παραγωγικών συντελεστών καθώς και τιμών και ποσοτήτων των παραγόμενων προϊόντων. Ο Γούλιαμσον παρατηρεί συνεχείς μεταβολές σε αυτό το επίπεδο και προκρίνει την μικροοικονομική θεωρία ως την καλύτερη μέθοδο προσέγγισης αυτών των φαινομένων, Williamson (2000, p. 597).

Η έννοια της συναλλαγής και τα συναλλακτικά κόστη

Η έννοια της συναλλαγής (transaction) ως θεμελιώδους αναλυτικής μονάδας όπως είδαμε εισήχθη από έναν εκπρόσωπο της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής, τον Τζων Κόμμονς. Ο Κόμμονς με τον όρο συναλλαγή ορίζει «την μικρότερη ανιχνεύσιμη μονάδα η οποία επιτρέπει την ανάλυση όλων των διαστάσεων της ανθρώπινης βούλησης και δράσης, σε σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις που αφορούν», Commons (1950,p.118-19). Στην συνέχεια ο Ρόναλντ Κόουζ στο άρθρο του “*The Nature of the Firm*” του 1937, στηριγμένος στην έννοια της συναλλαγής, εισάγει τον όρο συναλλακτικά κόστη (transaction costs), τα χρησιμοποιεί ως κύριο μεθοδολογικό εργαλείο για να ερμηνεύσει την εμφάνιση του θεσμού των επιχειρήσεων.

Σύμφωνα με τον Γουίλιαμσον, ο Κόουζ είδε τους θεσμικούς όρους γύρω από τα ζητήματα της οικονομικής οργάνωσης:

« Ενώ οι αγορές θεωρούνται ως το κύριο μέσο με το οποίο πραγματοποιείται ο συντονισμός, ο Κόουζ επιμένει ότι συχνά οι επιχειρήσεις υποκαθιστούν τις αγορές στην επιτέλεση αυτής της λειτουργίας. Αντί να θεωρεί τα όρια των επιχειρήσεων ως καθοριζόμενα από την τεχνολογία, ο Κόουζ προτείνει να δούμε τις επιχειρήσεις και τις αγορές ως εναλλακτικά μέσα οικονομικής οργάνωσης. Το αν οι συναλλαγές οργανώνονται στο εσωτερικό μιας επιχείρησης (ιεραρχικά) ή ανάμεσα σε αυτόνομες επιχειρήσεις (μέσω της αγοράς) είναι λοιπόν ζήτημα απόφασης. Το ποιος τρόπος θα

υιοθετηθεί εξαρτάται από το κόστος συναλλαγών που συνεπάγεται», Williamson (1985, p. 4).

Ο Όλιβερ Γουίλιαμσον στηρίζει την ανάλυση του στην έννοια του συναλλακτικού κόστους. Είναι το κύριο μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιεί για να αναλύσει την δομή, την λειτουργία και την εξέλιξη των οικονομικών θεσμών. Αρχικά δίνει έναν ορισμό κι αυτός με την σειρά του στην έννοια της συναλλαγής σημειώνοντας πως: « Συναλλαγή μπορούμε να πούμε πως συμβαίνει όταν ένα αγαθό ή υπηρεσία μεταφέρεται εντός μιας τεχνολογικά διαχωρίσιμης διασύνδεσης», Williamson (1986, p. 139).

Ο Γουίλιαμσον όπως είδαμε εντοπίζει συναλλαγές επομένως και συναλλακτικά κόστη, όχι μόνο στην ανταλλαγή στα πλαίσια της αγοράς αλλά και στο εσωτερικό της επιχείρησης. Υποστηρίζει πως οι εμπλεκόμενοι στους οικονομικούς θεσμούς όταν πραγματοποιούν συμφωνίες και συναλλαγές είναι αναγκασμένοι να καταβάλλουν ένα κόστος πέρα από το κόστος του αγαθού ή της υπηρεσίας η οποία είναι αντικείμενο της συναλλαγής. Ο Γουίλιαμσον σαν ορισμό του συναλλακτικού κόστους χρησιμοποιεί αυτόν του Κένεθ Άρρου σημειώνοντας πως «συναλλακτικά κόστη είναι τα κόστη της χρησιμοποίησης του οικονομικού συστήματος», Arrow (1969, p. 48) όπως αναφέρεται στο Williamson (1985, p. 19). Ο ίδιος συμφωνεί πως «ο όρος επιδέχεται πιο σαφή ορισμό», Williamson (1979, p. 233) όμως στην ανάλυσή του μας υποδεικνύει ποιοι είναι οι παράγοντες οι οποίοι προκαλούν το συναλλακτικό κόστος και σε ποια σημεία της διαδικασίας της συναλλαγής εμφανίζονται:

« Κάθε εφικτή μορφή συμπεριφορικών σχέσεων μεταξύ τεχνολογικά διαχωρίσιμων οργανισμών μπορεί να εξεταστεί με αναφορές στα κόστη που προηγούνται της επαφής-συναλλαγής (ex ante) και εμπεριέχουν τα κόστη της διαπραγμάτευσης και της σύναψης, και τα κόστη μετά την επαφή-συναλλαγή (ex post) τα οποία περιέχουν τα κόστη που αφορούν την εκτέλεση της συμφωνίας και σε περίπτωση που υπάρξουν αντιδικίες, τα κόστη της ρευστοποίησης του (αυτονόητου ή επίσημου) συμβολαίου», Williamson (1985, p.139).

Ο Γουίλιαμσον στηρίζεται στο μεθοδολογικό εργαλείο του συναλλακτικού κόστους για να ερμηνεύσει φαινόμενα όπως η δημιουργία, η εξέλιξη και η επιβίωση των θεσμών. Θεωρεί πως οι οικονομικοί θεσμοί που επιβιώνουν είναι αυτοί οι οποίοι είναι αποτελεσματικότεροι στο να εξοικονομούν τα συναλλακτικά κόστη. Στο έργο

του “*Markets & Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*” το 1975, παραθέτει την φράση «Εν αρχή ήταν οι αγορές», επεξηγώντας στη συνέχεια πως από αυτή τη βασική δομή διακυβέρνησης των οικονομικών δραστηριοτήτων, στην συνέχεια προέκυψε η μορφή της κλειστής ιεραρχικής δομής διακυβέρνησης της επιχείρησης, λόγω της αποτελεσματικότητάς της στο να μειώνει τα συναλλακτικά κόστη. Ο Γουίλιαμσον χρησιμοποιεί το επιχείρημα της αποτελεσματικότητας απέναντι στο αντεπιχείρημα του συσχετισμού ισχύος ανάμεσα στους διάφορους τύπους οργανωτικών δομών, για να ερμηνεύσει την υπερίσχυση του θεσμού της επιχείρησης τόσο σε αριθμούς όσο και σε μέγεθος, σε σχέση με εναλλακτικούς τρόπους διακυβέρνησης όπως η αγορά σε ένα βαθμό ή οι συνεταιρισμοί εργατών, Hodgson (1988, p. 216).

Ακολουθεί ένα είδος δαρβινικού εξελικτισμού για να αποδείξει την αναλογία ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα ενός θεσμού και την επιβίωσή του, Hodgson (1988, p. 214), καταλήγοντας πως ανάμεσα στους θεσμούς επιβιώνει ο αποτελεσματικότερος. Εδώ παρατηρούμε μια καθαρή νεοκλασική μεθοδολογική προσέγγιση από πλευράς Γουίλιαμσον, όπου κεντρικό ρόλο παίζει η ιδέα της αριστοποίησης σε σχέση με τα συναλλακτικά κόστη τα οποία συνεπάγεται κάθε μια από τις εναλλακτικές δομές διακυβέρνησης.

Καιροσκοπισμός και Περιορισμένη Ορθολογικότητα

Ο Γουίλιαμσον θεωρεί πως είναι αναγκαίο να προσδιοριστούν οι παράγοντες του συναλλακτικού κόστους για να γίνει δυνατή η εξήγηση της επιλογής ανάμεσα στις δύο μορφές οργάνωσης, την αγορά και την επιχείρηση.

«Αν δεν προσδιοριστούν οι παράγοντες οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για το συναλλακτικό κόστος, το γιατί κάποιες συναλλαγές οργανώνονται με έναν ορισμένο τρόπο, ενώ κάποιες άλλες με έναν άλλο, θα παραμείνει ένα μυστήριο», Williamson (1985, p. 34).

Σύμφωνα με τον Γουίλιαμσον, η «πηγή του συναλλακτικού κόστους είναι ο καιροσκοπισμός» (αγγλ. opportunism), Williamson (1979, pp.233-244), ένα γνώρισμα της συμπεριφοράς της «ανθρώπινης φύσης όπως την ξέρουμε», Williamson (1985, p.391). Ο Γουίλιαμσον ορίζει τον καιροσκοπισμό ως εξής: « Η αναζήτηση του προσωπικού συμφέροντος με δόλο, όπου ακόμα και ανάμεσα στα λιγότερο καιροσκοπικά άτομα όλοι έχουν την τιμή τους», Williamson (1979, p. 234). Ο Γουίλιαμσον πάει ένα βήμα παραπέρα την υπόθεση της Νεοκλασικής Σχολής η οποία υποστήριζε πως τα άτομα πάντα επιζητούν να μεγιστοποιήσουν την χρησιμότητά τους, και μας παρουσιάζει μια ανθρώπινη φύση η οποία δεν παρουσιάζει καμιά αναστολή στο να χρησιμοποιήσει δόλο για να επιτύχει τους σκοπούς της.

Προσπαθώντας να εξειδικεύσει και να αποσαφηνίσει ακόμη περισσότερο την έννοια του καιροσκοπισμού ο Γουίλιαμσον συνεχίζει και σημειώνει πως αναφέρεται σε περιπτώσεις όπου έχουμε «ατελή ή στρεβλή πληροφόρηση, σε σκόπιμες προσπάθειες παραπλάνησης, παραποίησης, αποπροσανατολισμού, συσκότισης και γενικά σε δημιουργία σύγχυσης» Williamson (1985, p. 34), από τη μεριά του ενός συμβαλλόμενου στη συμφωνία μέρους ενάντια στο άλλο.

Ο Γουίλιαμσον συμφωνώντας με τον Κόουζ υποστηρίζει πως η ύπαρξη της επιχείρησης οφείλεται στην αποτελεσματικότητά που επιδεικνύει ως θεσμός στο να μειώνει τα συναλλακτικά κόστη, σε σύγκριση με τον θεσμό της αγοράς. Όμως για τον Γουίλιαμσον, συναλλακτικό κόστος υπάρχει σε κάθε μορφή συναλλαγής ακόμα και σε αυτές που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια μιας κλειστής ιεραρχικής οργανωτικής δομής όπως η επιχείρηση. Οι εναλλακτικές δομές διακυβέρνησης, όπως αποκαλεί τους διάφορους τρόπους συντονισμού της οικονομικής δραστηριότητας, περιέχουν και διαφορετικές δυνατότητες άμβλυνσης του καιροσκοπισμού και επομένως, εξοικονόμησης συναλλακτικού κόστους. Για παράδειγμα η αγορά σε αντίθεση με την επιχείρηση δίνει την δυνατότητα στο ένα συμβαλλόμενο μέρος να μην συνδιαλλαγεί με το άλλο και έτσι αμβλύνει τον καιροσκοπισμό συγκριτικά με την περίπτωση της κλειστής ιεραρχικής οργανωτικής δομής της επιχείρησης, όπου οι σχέσεις συναλλαγών είναι αποκλειστικές και δεσμευτικές. Ο Γουίλιαμσον χαρακτηριστικά αναφέρει πως: « Οι εναλλακτικές λύσεις στα πλαίσια της αγοράς, είναι αυτό που κυρίως προστατεύει το κάθε συμβαλλόμενο μέρος έναντι του καιροσκοπισμού του άλλου», Williamson (1985, p. 73-74). Ο Γουίλιαμσον υποστηρίζει πως αν δεν υπήρχε

το στοιχείο του καιροσκοπισμού στην ανθρώπινη φύση δεν θα υπήρχε και λόγος εσωτερικής οργάνωσης (εταιρίας):

« Αν δεν υπήρχε ο καιροσκοπισμός... τότε η υιοθέτηση της γενικής ρήτρας – με την οποία τα μέλη συμφωνούν να συμβληθούν σε ενέργειες που αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση του κοινού κέρδους- θα στήριζε παντού και πάντοτε την σύναψη συμφωνιών στα πλαίσια της αγοράς. Πολύ απλά, δεν υπάρχει περίπτωση υποκατάστασης της αγοραίας ανταλλαγής από άλλους τρόπους οικονομικής οργάνωσης, αν οι υποσχέσεις συμπεριφοράς με έναν αμοιβαία κερδοφόρο τρόπο τηρούνται, και αν οι ρόλοι είναι συμφωνημένοι εξ' αρχής» Williamson (1985, p. 50-51).

Όμως δεν αρκεί το στοιχείο του καιροσκοπισμού στην ανθρώπινη φύση για να παραχθούν τα συναλλακτικά κόστη. Εάν τα συμβαλλόμενα μέρη είχαν την ικανότητα να κρίνουν εντελώς ορθολογικά το ένα τις προθέσεις του άλλου, να έχουν πλήρη πληροφόρηση, και να αξιολογήσουν τα οφέλη ή τα κόστη από μια πιθανή συναλλαγή μεταξύ τους, αυτή η πλήρης ορθολογικότητα θα τους ωθούσε στο να μην πραγματοποιούν συναλλαγές οι οποίες λόγω του καιροσκοπισμού του ενός μέρους να κατέληγαν επιβλαβείς ή ασύμφωρες για το άλλο, οπότε θα πραγματοποιούσαν μόνο συναλλαγές οι οποίες δεν θα περιείχαν συναλλακτικά κόστη.

Με αυτόν τον τρόπο ο Γουίλιαμσον απομακρύνεται από την Νεοκλασική Σχολή και την βασική της αφαιρετική υπόθεση περί πλήρους ορθολογικότητας των ατόμων. Βασισμένος στο έργο του επιβλέποντα του διδακτορικού του Χέρμπερτ Σάιμον αλλά και τις ιδέες του Τζων Κόμμονς από την Παλαιά Θεσμική Σχολή, υιοθετεί την έννοια της «περιορισμένης ορθολογικότητας» (αγγλ. bounded rationality). Υποστηρίζει πως τα άτομα που μετέχουν στις οικονομικές δραστηριότητες επιθυμούν να πράττουν ορθολογικά αλλά δεν έχουν την δυνατότητα λόγω των περιορισμένων αντιληπτικών τους δυνατοτήτων οι οποίες δεν μπορούν να επεξεργαστούν ολόκληρο το εύρος των πληροφοριών, και λόγω της ύπαρξης αντικειμενικών παραγόντων που δεν επιτρέπουν την πλήρη ενημέρωση σε όλους. Χαρακτηριστικά σημειώνει πως:

«Η θεωρία του συναλλακτικού κόστους αναγνωρίζει ότι η ορθολογικότητα είναι περιορισμένη και υποστηρίζει ότι θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και τα δύο σκέλη

αυτού του ορισμού. Από το σκέλος του ορισμού που αφορά την πρόθεση ορθολογικότητας απορρέει ένας προσανατολισμός εξοικονόμησης, ενώ η παραδοχή ότι η γνωστική ικανότητα είναι περιορισμένη ενθαρρύνει την μελέτη των θεσμών», Williamson (1985, p. 45).

Άρα το συναλλακτικό κόστος εξαρτάται από την γνωστική ικανότητα του ατόμου που μετέχει στους οικονομικούς θεσμούς και το επίπεδο της ορθολογικότητας που αυτή του η ικανότητα του επιτρέπει να φτάσει. Δεδομένων αυτών των γνωστικών περιορισμών, οι διάφορες μορφές διακυβέρνησης των οικονομικών δραστηριοτήτων (αγορά, ιεραρχική δομή εταιρίας) έχουν διαφορετικές επιπτώσεις στην ικανότητα των ατόμων να επιλέγουν στην κατεύθυνση η οποία τα συμφέρει περισσότερο, δηλαδή στην κατεύθυνση η οποία συνεπάγεται τα λιγότερα συναλλακτικά κόστη. Ο Γουίλιαμσον υποστηρίζει πως «με όλα τα υπόλοιπα σταθερά, οι δομές διακυβέρνησης οι οποίες έχουν μεγάλες απαιτήσεις σε γνωστική ικανότητα βρίσκονται σε σχετικά μειονεκτική θέση» Williamson (1985, p. 46).

Βλέπουμε λοιπόν πως ο Γουίλιαμσον παίρνει σαφείς αποστάσεις από την Νεοκλασική Σχολή σε ότι αφορά την φύση του ανθρώπου, παρόλο που παραμένει στα πλαίσια του μεθοδολογικού ατομισμού. Τα χαρακτηριστικά του καιροσκοπισμού και της περιορισμένης ορθολογικότητας απέχουν από τον πλήρως ορθολογικό Homo Economicus και μας δίνουν το αποτύπωμα της ανθρώπινης φύσης κατά τον Γουίλιαμσον, του ανθρώπου της συμφωνίας (αγγλ. Contractual Man).

Γίνεται κατανοητό πως και οι δύο παράγοντες, καιροσκοπισμός και περιορισμένη ορθολογικότητα είναι αναγκαίοι για να υπάρξουν τα συναλλακτικά κόστη, έννοια στην οποία είναι βασισμένη στο μεγαλύτερο μέρος της η ανάλυση του Γουίλιαμσον γύρω από τους οικονομικούς θεσμούς. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως:

«Η οικονομική θεωρία του συναλλακτικού κόστους συνδυάζει μια εν μέρει ισχυρή μορφή γνωστικής ικανότητας (περιορισμένη ορθολογικότητα), με μια ισχυρή υπόθεση που έχει να κάνει με τα κίνητρα (καιροσκοπισμός). Αν δεν υπήρχαν και τα δύο αυτά μαζί, τα βασικά προβλήματα της οικονομικής οργάνωσης με τα οποία ασχολείται αυτό το βιβλίο θα εξαφανίζονταν ή θα τροποποιούνταν ριζικά», Williamson (1985, p.50).

Ο Γουίλιαμσον διαχωρίζει την μελέτη του οικονομικού συστήματος η οποία βασίζεται μεθοδολογικά στα συναλλακτικά κόστη σε δύο κλάδους. Τον κλάδο της «διακυβέρνησης» (αγγλ. governance) ο οποίος «ασχολείται κυρίως με την οργάνωση των συναλλαγών κατά τρόπο που να διευκολύνει αποτελεσματικές προσαρμογές», Williamson (1985, p. 80), και τον κλάδο της «μέτρησης ο οποίος ασχολείται με τους τρόπους που εξασφαλίζουν μια στενότερη αντιστοίχιση μεταξύ έργων και αποδόσεων (ή μεταξύ αξίας και τιμής)», Williamson (1985, p. 81). Άρα οι μετέχοντες στο οικονομικό σύστημα πρέπει να λαμβάνουν δύο ειδών αποφάσεις, αρχικά με το ποια δομή διακυβέρνησης τους συμφέρει περισσότερο να χρησιμοποιήσουν και επίσης αποφάσεις που θα τους εξασφαλίσουν ότι το κόστος που πληρώνουν για αγαθά και υπηρεσίες δικαιολογείται από τις τιμές που απολαμβάνουν όταν θα διαθέσουν αυτό που παράγουν. Ο Γουίλιαμσον, για να τονίσει πάλι το πόσο σημαντικούς θεωρεί τους παράγοντες του συναλλακτικού κόστους, κάνει πάλι την υπόθεση σχετικά με την μορφή των προβλημάτων τόσο των δομών διακυβέρνησης όσο και της μέτρησης του κόστους, σε έναν κόσμο όπου τα άτομα είτε θα ήταν πλήρως ορθολογικά είτε δεν θα υπήρχε το στοιχείο του καιροσκοπισμού στην φύση τους. Χαρακτηριστικά σημειώνει πως:

« Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι τα μέρη σε μια εμπορική πράξη δεν παρουσιάζουν περιορισμένη ορθολογικότητα. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι αυτό σημαίνει την απουσία ιδιωτικής πληροφόρησης και πως αυτή η ικανότητα ορθολογικότητας εκτείνεται και σε αμερόληπτους διαιτητές. Τα προβλήματα διακυβέρνησης τότε εξαφανίζονται, μια που γίνεται εφικτή η πλήρης σύναψη συμφωνίας. Οι τάσεις καιροσκοπισμού πολύ απλά δεν παίζουν κανένα ρόλο. Με τον ίδιο τρόπο εξαφανίζονται και τα προβλήματα μέτρησης, μια που σε ένα κόσμο απεριόριστης ορθολογικότητας το κόστος μέτρησης είναι μηδενικό. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες ακυρώνεται η καιροσκοπική τάση εκμετάλλευσης της ιδιωτικής πληροφόρησης. Ας υποθέσουμε τώρα ότι τα συμβαλλόμενα μέρη παρουσιάζουν μεν περιορισμένη ορθολογικότητα, αλλά δεν είναι καιροσκοπικά. Στην περίπτωση αυτή η ατελής σύμβαση δεν θέτει πρόβλημα διακυβέρνησης, αφού η γενική ρήτρα εξασφαλίζει την εφαρμογή των κατάλληλων προσαρμογών δίχως αντίσταση από κανένα μέρος σε μια διμερή εμπορική πράξη. Παρομοίως δεν αποτελεί πρόβλημα και το κόστος μέτρησης αφού- απόντος του καιροσκοπισμού- κανένα από τα δύο μέρη δεν θα επιχειρήσει να

εκμεταλλευτεί ιδιωτική πληροφόρηση εις βάρος του άλλου», Williamson (1985, p.81).

Συμπεράσματα και κριτική

Ο Όλιβερ Γουίλιαμσον αναλύει τους θεσμούς του οικονομικού συστήματος επικεντρώνοντας την μελέτη του στους επίσημους θεσμούς, όπως η αγορά και οι εναλλακτικές δομές διακυβέρνησης όπως η εταιρία. Το βασικό μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιεί κατά την ανάλυσή του είναι τα συναλλακτικά κόστη, τα οποία εμφανίζονται σε κάθε μορφής συναλλαγή, ως αποτέλεσμα της περιορισμένης ορθολογικότητας και του ομορτουτισμού που διακρίνουν την ανθρώπινη φύση.

Θεωρεί πως αιτία ύπαρξης και επιβίωσης των θεσμών είναι η αποτελεσματικότητά τους στην εξοικονόμηση του συναλλακτικού κόστους. Ο Γουίλιαμσον επιχειρεί να αναλύσει τους καπιταλιστικούς θεσμούς προσδιορίζοντας την ύπαρξή τους και την επιβίωσή τους, σαν αποτελέσματα μιας εξελικτικής διαδικασίας. Σε αυτή την προσέγγιση ουσιαστικά χρησιμοποιεί το νεοκλασικό μεθοδολογικό εργαλείο της κατά Παρέτο αριστοποίησης σαν το κλειδί για την επεξήγηση της διαδικασίας. Πολύ απλά οι κατά Παρέτο αποτελεσματικότεροι θεσμοί σε ότι αφορά την εξοικονόμηση του συναλλακτικού κόστους επιβιώνουν, Ankarloo & Palermo (2004, p. 415).

Η υπόθεση του πως «εν αρχή ήταν οι αγορές», Williamson (1975, p.20) δεν μπορεί να μείνει ασχολίαστη. Οι Ankarloo και Palermo θεωρούν πως αυτή η θέση χαρακτηρίζει όλη την σχολή των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, Ankarloo & Palermo (2004, p. 413). Ο Γουίλιαμσον υποστηρίζει πως η επιλογή των αρχικών συνθηκών στο αναλυτικό του υπόδειγμα εξυπηρετεί μόνο στην υπογράμμιση κάποιων συγκεκριμένων πλευρών των σχέσεων μεταξύ των θεσμών του καπιταλισμού. Οι Ankarloo και Palermo δεν συμφωνούν. Τονίζουν πως η φράση αυτή δεν είναι ζήτημα παραθετικής άνεσης, αλλά συνιστά ζήτημα συνοχής της θεωρίας του Γουίλιαμσον. Η υπόθεση του Γουίλιαμσον περί ενός πρωταρχικού συστήματος της αγοράς περιέχει όλες τις αντιφάσεις της σχολής των Νέων Θεσμικών Οικονομικών σε ότι αφορά την μελέτη των θεσμών του καπιταλισμού, , Ankarloo & Palermo (2004, p. 413). Συνεχίζουν την κριτική τους σημειώνοντας πως:

«Ο Γουίλιαμσον με την ιδεολογική κατανόηση που παρουσιάζει σε ότι αφορά την φύση των καπιταλιστικών θεσμών ως αποτελεσματικές λύσεις στις αποτυχίες της αγοράς, καταλήγει και ο ίδιος θεσμός του καπιταλισμού», , Ankarloo & Palermo (2004, p. 414).

Ο Γουίλιαμσον βασίζει την θεωρία του στην υπόθεση πως εάν έχουμε ως σημείο εκκίνησης ένα σύστημα αγοράς και η ανθρώπινη δράση είναι αυθόρμητη, τότε είναι εφικτή η κατά Παρέτο αριστοποίηση στην επιλογή των θεσμών. Αλλά αυτή η θέση παρουσιάζει αδυναμίες. Πρώτα απ' όλα το αυθόρμητο της ανθρώπινης δράσης δεν μπορεί να αποδειχθεί, Ankarloo & Palermo (2004, p. 417). Δεύτερον, επιχειρεί να αναλύσει την αποτελεσματικότητα των θεσμών του καπιταλισμού, όχι βασιζόμενος στην ιστορική μέθοδο, αλλά αφαιρετικά μέσα από μια στατική συγκριτική προσέγγιση. Τα ιστορικά ζητήματα που προκύπτουν είτε προσαρμόζονται κατά περίπτωση είτε απλά υποτίθενται, Ankarloo & Palermo (2004, p. 417). Η ιστορική ανάλυση του Γουίλιαμσον είναι περίεργη. Η θέση του περί μη καταναγκαστικής εμφάνισης των θεσμών του καπιταλισμού δεν αποδεικνύεται ιστορικά, αλλά υπερασπίζεται από τη μεριά του μόνο αφαιρετικά. Δεν εξετάζει τα γεγονότα όπως συνέβησαν, απλώς αναλύει τους όρους οι οποίοι καθιστούν έναν θεσμό αποτελεσματικό και από εκεί αφαιρετικά εξάγει την ιστορική εμφάνιση ενός τέτοιου θεσμού, Ankarloo & Palermo (2004, p. 418).

Η ανάλυσή του όμως παρουσιάζει αδυναμίες και σε καθαρά αναλυτικά πλαίσια. Η θεωρία του υποστηρίζει πως κάθε θεσμός ο οποίος μπορεί να βελτιωθεί, δεν θα επιβιώσει για πολύ στην μη αποτελεσματική μορφή του, αφού η ανθρώπινη δράση θα τον βελτιώσει ώστε να γίνει αποτελεσματικός, Ankarloo & Palermo (2004, p. 418). Όμως όπως σημειώνει ο Χόντγκσον, φέρνοντας ως παράδειγμα τους δεινόσαυρους οι οποίοι ήταν αρκετά αποτελεσματικοί ως μορφή ζωής αλλά τελικά εξαφανίστηκαν χάρη σε μια απότομη αλλαγή των συνθηκών, Hodgson (1988, p. 215), είναι αδύνατο να κατασκευάσεις ένα θεωρητικό πλαίσιο που να εξηγεί την επιβίωση των θεσμών με γνώμονα την αποτελεσματικότητά τους. Οι θεσμοί εάν παρουσιάζουν κάποιου είδους αποτελεσματικότητα, την παρουσιάζουν μόνο σε προκαθορισμένες (και αμετάβλητες) κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, Hodgson (1988, p. 216). Στην περίπτωση του Γουίλιαμσον, η διαδικασία της εξελικτικής επιλογής λαμβάνει χώρα στα πλαίσια του ανταγωνισμού μεταξύ των εταιριών, όπου η πιο

αποτελεσματική είναι και αυτή που θα επιβιώσει, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1064).

Επιπλέον δεν ξεκαθαρίζει σε κανένα σημείο εάν η θεωρία του για την εμφάνιση των εταιριών πρέπει να ερμηνεύεται σαν «ηθελημένος σχεδιασμός» ή με μια εξελικτική προσέγγιση, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1062). Έτσι σε κάποια σημεία φαίνεται να προκρίνει μια εξήγηση ηθελημένου σχεδιασμού, όπου τα άτομα ορθολογικώς σκεπτόμενα, παίρνουν υπόψη τους τα συναλλακτικά κόστη και αποφασίζουν να «ιδρύσουν» τον θεσμό της εταιρίας, και σε άλλα σημεία η εμφάνιση του θεσμού της εταιρίας εξηγείται σαν ένα ακούσιο αποτέλεσμα σε όρους των συνεπειών της αποτελεσματικότητας, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1062).

Ο Γουίλιαμσον ναι μεν υιοθετεί την υπόθεση της περιορισμένης ορθολογικότητας, όμως την ίδια στιγμή αποδίδει στα άτομα τις ικανότητες να εκτιμούν ορθολογικά το ποιος θεσμός συνεπάγεται τα λιγότερα συναλλακτικά κόστη και να τον υιοθετούν, πράγμα που συνιστά αντίφαση, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1063). Η μόνη δυνατή εναλλακτική εντός του αναλυτικού πλαισίου του Γουίλιαμσον είναι η υπόθεση πως η εμφάνιση των οργανισμών (εταιριών), είναι το ακούσιο αποτέλεσμα των ανθρώπινων πράξεων. Όμως και αυτό το επιχείρημα δεν είναι ικανό να εξηγήσει την εμφάνιση της εταιρίας, αφού ουσιαστικά δηλώνει πως όποιος θεσμός έχει επιβιώσει και μπορεί να παρατηρηθεί, είναι ο καλύτερος δυνατός που μπορεί να υπάρξει αφού έχει επιβιώσει της εξελικτικής διαδικασίας της επιλογής, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1063). Άρα πως είναι δυνατόν σε ένα τέτοιο πλαίσιο να κάνει την εμφάνιση του ένας οποιοσδήποτε νέος θεσμός, όπως η εταιρία ;

Ο Γουίλιαμσον όταν σχολιάζει τις ιστορικές συνθήκες γέννησης των θεσμών του οικονομικού συστήματος, υποστηρίζει πως οι θεωρίες που θέτουν ως κύριο αίτιο της εμφάνισης και επιβίωσης των θεσμών τους συσχετισμούς δύναμης έχουν μειωμένη επεξηγηματική αξία, Ankarloo & Palermo (2004, p. 419). Από την στιγμή όμως που τα δικά του επιχειρήματα εξάγονται αφαιρετικά και όχι ιστορικά, αναγκάζεται να εφεύρει μια ιστορική εκδοχή της οποίας τα θεμέλια και ο ρεαλισμός, είναι άσχετα με την εγκυρότητα του υποδείγματός του, Ankarloo & Palermo (2004, p. 419).

Οι Ankarloo και Palermo συνεχίζουν την κριτική τους στην ανάλυση του Γουίλιαμσον, υποστηρίζοντας πως προσπαθεί να λύσει διλλήματα αποφεύγοντας τα. Οι αγορές γι' αυτόν είναι παντού. Σύμφωνα με τον Γουίλιαμσον, η αναλυτική ικανότητα των ατόμων να κρίνουν τους θεσμούς του καπιταλισμού με βάση την

αποτελεσματικότητα, είναι γνώρισμα της φύσης τους, και υπάρχει σε αυτή ακόμα και πριν την εμφάνιση θεσμών τέτοιου είδους. Οι υποθέσεις του για το καπιταλιστικό σύστημα δεν είναι αληθείς και ιστορικά θεμελιωμένες, και την ίδια στιγμή δεν επαρκούν για την ανάλυση και άλλων συστημάτων καθώς και για την ανάλυση της μετάβασης προς τον καπιταλισμό, αφού αν πάρουμε σαν δεδομένο πως ο καπιταλισμός, συμπεριλαμβανομένων των θεσμών του όπως η αγορά και η εταιρία, είναι αποτέλεσμα της ιστορίας, τότε και η αγορά θα πρέπει να θεωρείται συνέχεια, και όχι η αιτία της ιστορικής εξέλιξης. Η προσέγγιση του Γουίλιαμσον χαρακτηρίζεται από έλλειψη ιστορικότητας, και σύμφωνα με το δικό του επιχείρημα περί επιλογής, είναι καταδικασμένη να αποτύχει, Ankarloo & Palermo (2004, p. 420).

Ο Γουίλιαμσον στηρίζει εξ' ολοκλήρου το έργο του στην έννοια του συναλλακτικού κόστους. Όμως το συγκεκριμένο μεθοδολογικό εργαλείο παρουσιάζει κάποιες σοβαρές αδυναμίες. Πρώτα απ' όλα μέχρι τώρα δεν έχει δοθεί σαφής ορισμός του συναλλακτικού κόστους. Ο ίδιος ο Γουίλιαμσον παραδέχεται πως « η έννοια χρειάζεται αποσαφήνιση», Williamson (1979, p.233). Ο Στάνλεϋ Φίσερ βασισμένος στην έλλειψη ορισμού του συναλλακτικού κόστους σημειώνει πως: « Τα συναλλακτικά κόστη έχουν αποκτήσει κακό όνομα σαν θεωρητικός μηχανισμός, επειδή οι λύσεις στα ζητήματα που εμπεριέχουν συναλλακτικά κόστη είναι συχνά εξαρτώμενες από την υποτιθέμενη μορφή του συναλλακτικού κόστους ανά περίπτωση , και επειδή ταυτόχρονα υπάρχει η υποψία πως οτιδήποτε μπορεί να εξηγηθεί με την εισαγωγή του κατάλληλα εξειδικευμένου τύπου συναλλακτικού κόστους», Fischer (1977, p.322). Σχετικά με την ανά περίπτωση επιλογή τύπου συναλλακτικού κόστους, οι Μυλωνάκης και Μεραμβελιωτάκης σημειώνουν το πρόβλημα που εμφανίζεται όταν επιχειρείται η διάκριση μεταξύ του συναλλακτικού κόστους στα πλαίσια της αγοράς, και του συναλλακτικού κόστους που προέρχεται από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, αφού τα δικαιώματα ιδιοκτησίας εμμέσως συμμετέχουν στην παραγωγή συναλλακτικού κόστους στα πλαίσια της αγοράς, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1050).

Μια ακόμα σημαντική αδυναμία που παρουσιάζουν τα συναλλακτικά κόστη ως μεθοδολογικό εργαλείο, είναι η δυσκολία στο να καταστούν λειτουργικά από μεθοδολογική σκοπιά, και να μετρηθούν με ακρίβεια, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1053). Όπως με όλα τα είδη κόστους, έτσι και στην περίπτωση του συναλλακτικού κόστους, εάν θέλουμε να τα καταστήσουμε μεθοδολογικά λειτουργικά, πρέπει να ξεκινήσουμε από τον διαχωρισμό σε μετρήσιμα αντικειμενικά

κόστη, και υποκειμενικά κόστη. Αυτός όμως ο διαχωρισμός στην περίπτωση του συναλλακτικού κόστους, ενέχει αξεπέραστες δυσκολίες, αφού τα συναλλακτικά κόστη δεν αντικατοπτρίζονται μέσω του μηχανισμού των τιμών, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1055).

Επιπλέον πρόβλημα εμφανίζεται αναφορικά με το ζήτημα της αποτελεσματικότητας των θεσμών στη βάση του νεοκλασικού υποδείγματος του κόστους-οφέλους. Οι Μυλωνάκης και Μεραμβελιωτάκης αναφέρουν το ερώτημα που ο Άνκαρλου θέτει σχετικά:

«Πως θα μπορούσαν οι μετέχοντες στο οικονομικό σύστημα να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους έτσι ώστε να δημιουργήσουν ένα αποτελεσματικό επακόλουθο, όταν δεν διαθέτουν τις απαραίτητες πληροφορίες για να πράξουν κατ' αυτόν τον τρόπο (αν υποθέσουμε πως τα συναλλακτικά κόστη δεν αντικατοπτρίζονται στις τιμές), ή μήπως δρουν σε ένα επίπεδο όπου δεν είναι απαραίτητο να έχουν τέτοιου είδους πληροφόρηση (αν υποθέσουμε πως τα συναλλακτικά κόστη δεν υπήρχαν στην αγορά);» Ankarloo (2002, p.17) όπως αναφέρεται στο Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1054). Μια μερική λύση του προβλήματος της υποκειμενικότητας θα ήταν η πιθανότητα της ποσοτικοποίησης του συναλλακτικού κόστους με έμμεσο τρόπο. Όμως την ίδια στιγμή, ενώ έχουν επιχειρηθεί πολλές εμπειρικές μελέτες οι οποίες προσπάθησαν να μετρήσουν τα συναλλακτικά κόστη, καμία τους δεν κατάφερε να μετρήσει το απόλυτο επίπεδό τους, Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1054). Οι Γουάλις και Νόρθ οι οποίοι επιχειρήσαν μια τέτοιου είδους μελέτη κατέληξαν να δηλώσουν πως «δεν διαθέτουν ποσοτική μέτρηση του συναλλακτικού κόστους επειδή δεν διαθέτουν έναν αποσαφηνισμένο γενικό ορισμό της ίδιας της έννοιας του συναλλακτικού κόστους», Wallis & North (1986, p. 96) όπως αναφέρεται στο Meramveliotakis & Milonakis (2010, p. 1054).

Veblen & Williamson, μια συγκριτική προσέγγιση

Αφού αναλύσαμε τα ζητήματα με τα οποία ασχολείται ο καθένας τους, ορίσαμε τα αναλυτικά πλαίσια μέσα στα οποία το πράττει και αναφέραμε τα μεθοδολογικά εργαλεία με τα οποία προσεγγίζει ο καθένας τους το κάθε ζήτημα, τώρα θα επιχειρήσουμε μια συγκριτική ανάλυση ανάμεσα στους δύο κορυφαίους εκπροσώπους της κάθε σχολής, τον Θόρσταην Βέμπλεν από την Αμερικάνικη Θεσμική σχολή και τον Όλιβερ Γουίλιαμσον από τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά.

Ανθρώπινη Φύση και Συμπεριφορά

Όπως είδαμε ο Θόρσταην Βέμπλεν απορρίπτει εντελώς την νεοκλασική κατασκευή του Homo Economicus και αναλύει την φύση και την δράση του ατόμου σε θεσμικούς όρους. Οι θεσμοί για τον Βέμπλεν αποτελούν τις πρόδηλες συνήθειες σκέψης και πράξης, κοινές στο μεγαλύτερο μέρος των μελών ενός κοινωνικού συνόλου. Δομικά στοιχεία αυτών των συνηθειών στην ανάλυση του Βέμπλεν είναι τα ένστικτα ή έμφυτες τάσεις.

Ο Βέμπλεν εντοπίζει δύο κύρια σύνολα ενστίκτων στην ανθρώπινη φύση. Αυτά που όταν εκφράζονται ωθούν το άτομο να δρα προς το συνολικό συμφέρον της κοινωνίας, όπως το ένστικτο της εργατικότητας, η άεργη περιέργεια και η γονεϊκή φροντίδα, και αυτά τα οποία όταν εκφράζονται ωθούν το άτομο να δρα εις βάρος της κοινωνίας όπως το ένστικτο του αρπακτικού και το ένστικτο της εξομοίωσης.

Ο Βέμπλεν παρατηρεί πως τα ένστικτα τα οποία ανήκουν στην δεύτερη ομάδα και δρουν εις βάρος του κοινωνικού συνόλου δεν είναι έμφυτα στο ανθρώπινο είδος. Μέσα από την ιστορική του ανάλυση φέρνει ως παράδειγμα τις πρωτόγονες κοινωνίες, όπου ελλείπει πλεονασμάτων υπερίσχυε το ένστικτο της εργατικότητας και το ένστικτο της άεργης περιέργειας. Υποστηρίζει πως τα επιβλαβή για το κοινωνικό σύνολο ένστικτα καλλιεργούνται στο άτομο μέσα από την επίδραση των παγιωμένων θεσμών της βαρβαρικής κουλτούρας η οποία εμφανίζεται ταυτόχρονα με

την εμφάνιση της τεχνολογικής προόδου που επιτρέπει πλέον τα πλεονάσματα και αναπόφευκτα την ιδιοκτησία.

Έτσι παρά τις μεθοδολογικές ακροβασίες του, ουσιαστικά προσεγγίζει το ζήτημα της ανθρώπινης φύσης από την σκοπιά του μεθοδολογικού ολισμού, μεθοδολογική προσέγγιση η οποία είναι κοινή σε όλους τους εκπροσώπους της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής. Ο Βέμπλεν θεωρεί πως η φύση του ατόμου, παρά το γεγονός ότι χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα ένστικτα, είναι μεταβλητή και σε άμεση συνάρτηση με το θεσμικό περιβάλλον και τις μεταβολές του, κυρίως λόγω της συγκρουσιακής αλληλεπίδρασής του με την τεχνολογία.

Ο Όλιβερ Γουίλιαμσον από την άλλη, προκειμένου να υποστηρίξει την ανάλυση των οικονομικών θεσμών μέσα από το μεθοδολογικό εργαλείο του συναλλακτικού κόστους, προσδίδει στα άτομα δύο βασικά χαρακτηριστικά, Την περιορισμένη ορθολογικότητα και τον ομορτουτισμό.

Δεν παρουσιάζει κάποια διαδικασία ή μηχανισμό ο οποίος να επιτρέπει την μεταβολή της φύσης του ανθρώπου. Ουσιαστικά αφήνει εντελώς εκτός ανάλυσης την ιστορική προσέγγιση, την εξελικτική διαδικασία και την αλληλεπίδραση με το θεσμικό περιβάλλον σε ότι αφορά τα άτομα, και υποθέτει πως η φύση του ανθρώπου είναι ομορτουτιστική και περιορισμένης ορθολογικότητας σε όλες τις περιπτώσεις, χωρίς να έχει την δυνατότητα να μεταβληθεί.

Παρά τις αντιθέσεις του με την νεοκλασική παράδοση και τον Homo Economicus, ο άνθρωπος της συμφωνίας (Contractual Man) του Γουίλιαμσον, είναι και αυτός παράγωγο προσέγγισης στα πλαίσια του μεθοδολογικού ατομισμού.

Παρατηρούμε πως παρότι και ο Βέμπλεν παρουσιάζει μια ανθρώπινη φύση με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, την ίδια στιγμή αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο της μεταβολής της στο μέλλον χωρίς μάλιστα να επιχειρεί πρόβλεψη σε αντίθεση με τον Γουίλιαμσον που παρατηρεί μια αμετάβλητη ανθρώπινη φύση. Αυτό το γεγονός προσδίδει στην προσέγγιση του Βέμπλεν μεθοδολογική υπεροχή, γιατί επιτρέπει την ανάλυση και επεξήγηση περίπλοκων φαινομένων που αφορούν την ανθρώπινη συμπεριφορά αναφορικά με τους θεσμούς, όπως η εμφάνιση και υιοθέτηση θεσμών οι οποίοι είτε δεν προσφέρουν ωφέλεια στο κοινωνικό σύνολο, είτε είναι επιβλαβείς σε αντίθεση με την στενή προσέγγιση του Γουίλιαμσον η οποία παρουσιάζει αμετάβλητη την ανθρώπινη φύση και τις προσδίδει την έστω και περιορισμένη ορθολογικότητα που της επιτρέπει να επιλέγει τους αποτελεσματικότερους οικονομικούς θεσμούς, υποδεικνύοντας ουσιαστικά πως οι θεσμοί που παρατηρούμε

στην κοινωνία είναι οι καλύτεροι σε σχέση με αυτό που μπορούμε να καταφέρουμε σαν κοινωνία. Έτσι η προσέγγισή του δεν επαρκεί για την επεξήγηση φαινομένων που σχετίζονται με επιβλαβείς προς την κοινωνία θεσμούς, όπως παραδείγματος χάριν η αργόσχολη τάξη του Βέμπλεν, αφού ουσιαστικά η ανάλυση του Γουίλιαμσον μέσω του συναλλακτικού κόστους δεν δέχεται καν την ύπαρξη άχρηστων ή επιβλαβών θεσμών.

Εμφάνιση και επιβίωση των θεσμών

Ο Θόρσταϊν Βέμπλεν σε όλο του το έργο προσπαθεί να κατασκευάσει μια εξελικτική οικονομική θεωρία βασισμένος στο δαρβινικό μεθοδολογικό πρότυπο. Έτσι αποφεύγει κάθε μορφής τελεολογική προσέγγιση σε οποιοδήποτε ζήτημα και αν επιχειρεί να αναλύσει. Στην περίπτωση της εμφάνισης και της επιβίωσης των θεσμών, ο Βέμπλεν παραθέτει τον μηχανισμό της σωρευτικής αιτιότητας.

Θεωρεί πως οι θεσμοί είναι το αποτέλεσμα μιας ασυνείδητης εξελικτικής διαδικασίας επιλογής με αρχικό επίπεδο τα ένστικτα. Ο μηχανισμός στηρίζεται στο αντίστροφο σχήμα του αίτιου-αιτιατού όπου τα αποτελέσματα από την υιοθέτηση ενός θεσμού γίνονται τα αίτια για την επιβίωση και την εξέλιξη του.

Η διαδικασία αυτή είναι ασυνείδητη και προφανώς δεν γίνεται σε όρους ορθολογικής επιλογής των ατόμων που απαρτίζουν το κοινωνικό σύνολο. Έτσι σύμφωνα με την άποψη του Βέμπλεν, οι θεσμοί δεν είναι σχεδιασμένοι έτσι ώστε να υπηρετούν καλύτερα τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου. Είναι δυνατόν να εμφανιστούν και να επιβιώσουν, ακόμη και επιβλαβείς προς το κοινωνικό σύνολο θεσμοί.

Ο Γουίλιαμσον από την άλλη πλευρά επικεντρώνει την ανάλυσή στην αποτελεσματικότητα που επιδεικνύουν οι διάφοροι θεσμοί, αναφορικά με την εξοικονόμηση του συναλλακτικού κόστους. Θεωρεί πως αυτό είναι το βασικό κριτήριο για την εμφάνιση και επιβίωση ενός θεσμού, και πως τα άτομα που απαρτίζουν το κοινωνικό σύνολο έχουν την τάση να συμμετέχουν και να υιοθετούν θεσμούς με αυτήν την ικανότητα, συμπεριφερόμενα αριστοποιητικά.

Βέβαια σε κανένα σημείο του έργου του δεν μας αποσαφηνίζει τον μηχανισμό ο οποίος επιτρέπει στην διαδικασία της επιλογής των θεσμών να εκτυλίσσεται με αυτόν τον τρόπο. Η θεωρία έχει μερική ισχύ μόνο στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος ως έχει, με τους θεσμούς να ανταγωνίζονται για την επιβίωσή τους σε όρους αγοραίου ανταγωνισμού. Παράγει τα συμπεράσματά του στηριζόμενος σε αφαιρετικούς συλλογισμούς χωρίς την απαραίτητη ιστορική ανταπόκριση. Έτσι παραδέχεται και μόνος του, πως ακόμη δεν υπάρχουν (κατά τη γνώμη του) τα μεθοδολογικά εργαλεία για να ερμηνεύσει κανείς την επιρροή των ανεπίσημων θεσμών τους οποίους κατατάσσει στο πρώτο από τα τέσσερα επίπεδα κοινωνικής ανάλυσης που έχει κατασκευάσει, στα οικονομικά φαινόμενα.

Ο Βέμπλεν έχοντας παρουσιάσει ήδη τον μηχανισμό της σωρευτικής αιτιότητας, παραθέτει μια κατά πολύ πληρέστερη ιστορικά και λογικά επεξήγηση της διαδικασίας της επιλογής σε ότι αφορά τους θεσμούς. Οι αντιφάσεις που προκύπτουν σε περίπτωση ανάλυσης με το μεθοδολογικό εργαλείο του συναλλακτικού κόστους, δεν θα προέκυπταν αν επιχειρούντο ανάλυση με το μεθοδολογικό εργαλείο της σωρευτικής αιτιότητας, και αυτό γιατί το δεύτερο είναι δομημένο και με λογική αλλά και με ιστορική συνοχή.

Η προσέγγιση του Γουίλιαμσον όπως είδαμε στηρίζεται στην αυθαίρετη παραδοχή πως «στην αρχή υπήρχαν οι αγορές». Με αυτόν τον βολικό τρόπο ορίζει ένα σταθερό σημείο εκκίνησης χωρίς να εξηγήει την διαδικασία η οποία οδήγησε σε αυτό. Αν κανείς ακολουθήσει την ανάλυση Βέμπλεν και προσεγγίσει αυτή τη διαδικασία σε όρους σωρευτικής αιτιότητας μπορεί να φτάσει σε συμπεράσματα ιστορικά και ορθολογικά στέρεα. Οι αγορές εμφανίστηκαν σαν ένας παράγωγος θεσμός της βαρβαρικής κουλτούρας, η οποία εμφανίστηκε με την επίδραση της τεχνολογικής προόδου, την εμφάνιση πλεονασμάτων στην παραγωγή και κατά συνέπεια του θεσμού της ιδιοκτησίας, ο οποίος είναι απαραίτητος για την ύπαρξη του θεσμού της αγοράς. Ο Γουίλιαμσον όμως δεν το πράττει, για τον πολύ απλό λόγο ότι κάτι τέτοιο συνεπάγεται την κατάρρευση του στενού του μεθοδολογικού πυρήνα που στηρίζεται στα συναλλακτικά κόστη, τον οποίο χρησιμοποιεί στην συνέχεια για να επεκτείνει την ανάλυσή του.

Η αντιμετώπιση της εξέλιξης των κοινωνιών σε στάδια είναι κεντρική στο έργο του Βέμπλεν. Στην ανάλυση του παρατηρεί στάδια εξέλιξης στις κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από την υπερίσχυση συγκεκριμένων ενστίκτων ανά περίπτωση. Βασισμένος στην ιστορική ανάλυση, μας καταθέτει μια θεωρία που χαρακτηρίζεται

από την μεταβολή ανάλογα με τις συγκρουσιακές αλληλεπιδράσεις της τεχνολογίας με το θεσμικό πλαίσιο. Έτσι οπλισμένος με ιστορική συνοχή μπορεί να επιχειρήσει την αφαιρετική προσαρμογή της θεωρίας του σε μελλοντικές συνθήκες αποφεύγοντας βέβαια κάθε μορφής τελεολογία.

Από την άλλη πλευρά το θεωρητικό σύστημα του Γουίλιαμσον χαρακτηρίζεται από την στατική σύγκριση δομών διακυβέρνησης στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος. Η προσέγγισή του δεν επιτρέπει την ανάλυση των δυναμικών στοιχείων των οικονομικών θεσμών άρα και την προσαρμογή της σε διαφορετικές από την υφιστάμενη καταστάσεις, αφού συγκρίνει τις υπάρχουσες δομές με κριτήρια που, αυθαίρετα από ιστορική αλλά και λογική σκοπιά, θεωρεί αμετάβλητα και δεδομένα πάντοτε, όπως ο ανταγωνισμός στα πλαίσια της αγοράς.

Ο θεσμός της καπιταλιστικής επιχείρησης

Ο Βέμπλεν εξετάζοντας τον θεσμό της καπιταλιστικής επιχείρησης παρατηρεί μια σύγκρουση στα πλαίσια της διαδικασίας της παραγωγής ανάμεσα σε δύο μέρη. Αυτό των υπαλλήλων/μηχανικών εργατών που ουσιαστικά ασχολούνται με την παραγωγή και αυτό των μετόχων που λαμβάνουν τις αποφάσεις. Στο πρώτο μέρος ο Βέμπλεν υποστηρίζει πως υπερισχύει το ένστικτο της εργατικότητας, αφού οι μετέχοντες στην διαδικασία της παραγωγής εργάζονται για να παράξουν αγαθά χρήσιμα προς το κοινωνικό σύνολο. Στο δεύτερο μέρος όμως, αυτό των μετόχων που ελέγχουν την διαδικασία, ο Βέμπλεν παρατηρεί πως υπερισχύει το ένστικτο του αρπακτικού, αφού οι έχοντες τον έλεγχο της επιχείρησης είναι ουσιαστικά απόντες από την διαδικασία της παραγωγής, και έχουν ως μόνο άξονα δράσης την επένδυση με σκοπό το κέρδος. Αυτό μπορεί να τους οδηγήσει ακόμα και στην υπονόμευση της διαδικασίας της παραγωγής, προκειμένου να χειραγωγήσουν τις τιμές των αγαθών που προσφέρουν έτσι ώστε να πετύχουν μεγαλύτερο ποσοστό κέρδους. Ο Βέμπλεν παρότι αντιτίθεται σε κάθε τελεολογική προσέγγιση διακινδυνεύει την πρόβλεψη της παύσης της οικονομικής ανάπτυξης αν ο έλεγχος της διαδικασίας της παραγωγής δεν περάσει στα χέρια του πρώτου μέρους, δηλαδή των μηχανικών/υπαλλήλων.

Ο Γουίλιαμσον από την άλλη πλευρά θεωρεί την εμφάνιση της καπιταλιστικής επιχείρησης ως φυσική απάντηση στις αδυναμίες του μηχανισμού της αγοράς σε όρους αποτελεσματικότητας εξοικονόμησης συναλλακτικού κόστους. Υποστηρίζει πως τα άτομα οργανώνονται σε κλειστές ιεραρχικές δομές γιατί έτσι εξασφαλίζουν το μέγιστο δυνατό κοινό συμφέρον. Από την μία οι εργοδότες δεν χρειάζεται να αναζητούν μόνιμα στον μηχανισμό της αγοράς προσωπικό για την διαδικασία της παραγωγής, εξοικονομώντας συναλλακτικά κόστη και ταυτόχρονα κερδίζουν από την εξειδίκευση του προσωπικού σε συγκεκριμένες εργασίες γεγονός που αυξάνει την παραγωγικότητά του και αποφέρει μεγαλύτερα αποτελέσματα στην κλίμακα. Από την άλλη οι εργαζόμενοι με τη σειρά τους, με την ένταξή τους σε μια κλειστή ιεραρχική δομή διακυβέρνησης όπως η επιχείρηση, δεν είναι υποχρεωμένοι να διαθέτουν τις δεξιότητες τους μέσα από τον μηχανισμό της αγοράς σε άλλον εργοδότη κάθε φορά, εξοικονομώντας κι αυτοί συναλλακτικά κόστη και ταυτόχρονα απολαμβάνοντας μια σχετική ασφάλεια που προσδίδει η σχέση συμβολαίου. Ο Γουίλιαμσον μέσα από αυτή την προσέγγιση δεν παρατηρεί συγκρούσεις ή αγκυλώσεις στην διαδικασία της παραγωγής, παρά μόνο άτομα που έχουν κατανοήσει το κοινό τους συμφέρον και εργάζονται συλλογικά προς την κατεύθυνση της μεγιστοποίησής του.

Για άλλη μια φορά η ανάλυση του Γουίλιαμσον αναδεικνύεται φτωχή συγκριτικά με αυτή του Βέμπλεν. Η θεωρία του συναλλακτικού κόστους και η ανάδειξη της επιχείρησης ως του πιο αποτελεσματικού θεσμού δεν μπορεί να ερμηνεύσει τις αγκυλώσεις που προκύπτουν στα πλαίσια της παραγωγικής διαδικασίας σε καπιταλιστικούς όρους. Ο Βέμπλεν μέσα από την προσέγγιση της διχοτομικής συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης στα πλαίσια της παραγωγής, προσεγγίζει το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης με δυναμικούς όρους που του επιτρέπουν να εξηγήσει τυχόν προβλήματα της διαδικασίας. Αντίθετα ο Γουίλιαμσον εγκλωβισμένος στην στατική συγκριτική προσέγγιση του συναλλακτικού κόστους που αναδεικνύει την επιχείρηση ως τον αποτελεσματικότερο τρόπο οικονομικής διακυβέρνησης, δεν έχει την δυνατότητα να προσφέρει ρεαλιστικές εξηγήσεις σε πιθανές αποτυχίες του υφιστάμενου συστήματος, ουσιαστικά δηλώνοντας πως ο κόσμος που παρατηρούμε είναι ο καλύτερος εφικτός.

Επίλογος

Η παρούσα διπλωματική διατριβή είχε ως κύριο στόχο την παρουσίαση της Θεσμικής Σχολής οικονομικής σκέψης μέσα από την συγκριτική ανάλυση των δύο κυρίων ρευμάτων που αναδείχθηκαν από αυτή: Της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής και των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, μέσα από το έργο των σημαντικότερων εκπροσώπων των δύο ρευμάτων: του Θόρσταϊν Βέμπλεν από την Αμερικανική (Παλαιά) Θεσμική Σχολή και του Όλιβερ Γουίλιαμσον από τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής ασχοληθήκαμε με μια γενική παρουσίαση των δύο θεσμικών σχολών σκέψης. Είδαμε το πώς εμφανίστηκε η Αμερικανική Παλαιά Θεσμική Σχολή στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και πως μονοπώλησε το ενδιαφέρον έως την περίοδο του Μεσοπολέμου. Εξετάσαμε τα δύο ξεχωριστά ρεύματα που εξελίχθηκαν στα πλαίσια της συγκεκριμένης σχολής τα οποία είχαν ως σημεία αναφοράς το πρώτο το εξελικτικό υπόδειγμα της οικονομικής επιστήμης του Θόρσταϊν Βέμπλεν και την συνέχιση του από τον Κλαρενς Άϊρες, και το δεύτερο τον «θεσμικό ατομισμό» του Τζων Κόμμονς ο οποίος με την ανάλυσή του συνδέει την Αμερικανική Θεσμική Παράδοση με τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά. Εντοπίσαμε τα κοινά στοιχεία που προσδίδουν τον χαρακτήρα σχολής στην Αμερικανική Θεσμική Παράδοση, όπως η αυξημένη σημασία στο ρόλο που επιτελούν οι θεσμοί στα οικονομικά φαινόμενα, η σε γενικές γραμμές μεθοδολογικά ολιστική προσέγγιση όλων των εκπροσώπων της, και η κοινή τους αντίθεση στις βασικές υποθέσεις της Νεοκλασικής Σχολής όπως αυτή του Homo Economicus.

Στην συνέχεια παρατηρήσαμε τον τρόπο με τον οποίο η Αμερικανική Θεσμική Σχολή υποχώρησε δίνοντας πάλι την πρωτοκαθεδρία στα ορθόδοξα οικονομικά ρεύματα. Όμως οι δομικές αγκυλώσεις της Νεοκλασικής Θεωρίας άφηναν χώρο για περαιτέρω ανάλυση στα θεσμικά ζητήματα που αφορούν την οικονομική επιστήμη. Έτσι παρατηρήσαμε την εμφάνιση του ρεύματος των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Βιβλιογραφικά εντοπίσαμε τις ρίζες του στο έργο του Ρόναλντ Κόουζ, ήδη από την δεκαετία του 1930 και πραγματοποιήσαμε μια ιστορική αναδρομή που ανέδειξε τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές του 1980 ως την εποχή που το ρεύμα των Νέων Θεσμικών Οικονομικών άρχισε να ενισχύεται

σημαντικά. Παρατηρήσαμε πως για πρώτη φορά εξετάζονται πεδία της οικονομικής επιστήμης, όπως η οικονομική ανάπτυξη και η οικονομική ιστορία, με νεοκλασικά προερχόμενες μεθοδολογικές προσεγγίσεις όπως αυτές του Νόρθ.

Επιχειρήσαμε να ορίσουμε τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά και αναδείξαμε τα κοινά στοιχεία των εκπροσώπων του συγκεκριμένου ρεύματος, όπως είναι η ενασχόληση με ευρύτερα επιστημονικά πεδία από αυτά της Νεοκλασικής Σχολής, ο αυστηρός μεθοδολογικός ατομισμός, η χρησιμοποίηση κυρίως του νεοκλασικού μεθοδολογικού οπλοστασίου με μετατροπές ανά περίπτωση, τον διαχωρισμό των θεσμών σε επίσημους και ανεπίσημους, και την επικέντρωση της ανάλυσής τους στους επίσημους θεσμούς όπως η αγορά και η επιχείρηση.

Ο επόμενος στόχος ήταν η χαρτογράφηση του μεθοδολογικού πλαισίου ενός κύριου εκπροσώπου από κάθε ένα από τα δύο ρεύματα των θεσμικών οικονομικών και η σύγκριση μεταξύ τους. Από την Αμερικανική (Παλαιά) Θεσμική Παράδοση αναλύσαμε το έργο του Θόρσταϊν Βέμπλεν, ο οποίος θεωρείται και ο πατέρας των θεσμικών οικονομικών. Στηριχθήκαμε περισσότερο σε πρωτογενή βιβλιογραφία αλλά και σε δευτερογενείς αναλύσεις πάνω στο έργο του. Παρατηρήσαμε την κριτική που άσκησε στις υπάρχοντες οικονομικές θεωρίες της εποχής του, αφού κατά τη γνώμη του ήταν ανίκανες να ενσωματώσουν το δαρβινικό εξελικτικό υπόδειγμα το οποίο έχουν υιοθετήσει οι υπόλοιπες επιστήμες. Στην συνέχεια ασχοληθήκαμε με τον τρόπο τον οποίο εξάγει συμπεράσματα μέσω της ιστορικής ανάλυσης των κοινωνιών βασισμένος σε στάδια και τον τρόπο με τον οποίο αναδεικνύει τα ένστικτα ως το κύριο δομικό συστατικό των θεσμών.

Αναλύσαμε τον μηχανισμό της σωρευτικής αιτιότητας, μέσω του οποίου ο Βέμπλεν μας επεξηγεί τις ασυνείδητες και μη τελεολογικές συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα η διαδικασία της εμφάνισης και επιβίωσης των θεσμών. Στην συνέχεια αναλύσαμε την κεντρική στο έργο του Βέμπλεν έννοια της διχοτόμησης, δηλαδή της συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε παράγοντες του ίδιου αντικειμένου. Αρχικά είδαμε την συγκρουσιακή αλληλεπίδραση ανάμεσα στους αργά μεταβαλλόμενους θεσμούς και την ραγδαία εξελισσόμενη τεχνολογία, και τις συνέπειες που αυτή συνεπάγεται σε ότι αφορά το θεσμικό πλαίσιο και την κουλτούρα των κοινωνιών.

Στην συνέχεια ασχοληθήκαμε με την συγκρουσιακή αλληλεπίδραση των διαφορετικών ομάδων ενστίκτων που διαθέτουν τα άτομα, αναλύοντας τις αντιθέσεις που παρατηρούνται στα πλαίσια της καπιταλιστικής επιχείρησης, με τους

βιομηχανικούς υπαλλήλους οι οποίοι αντιπροσωπεύουν το βιομηχανικό (industrial) κομμάτι της διαδικασίας της παραγωγής και στους οποίους υπερτερεί το ένστικτο της εργατικότητας, και την αντίθεσή τους με τους ιδιοκτήτες των εταιριών οι οποίοι ελέγχουν τις αποφάσεις για την διαδικασία της παραγωγής, και λειτουργούν κάτω από το σχήμα επένδυση με σκοπό το κέρδος. Οι τελευταίοι είδαμε πως αντιπροσωπεύουν το κερδοσκοπικό (pecuniary) σκέλος της λειτουργίας της επιχείρησης και ανάμεσά τους επικρατεί τον ένστικτο του αρπακτικού.

Παρατηρήσαμε επίσης τις αδυναμίες που παρουσιάζει το έργο του Βέμπλεν, οι οποίες οφείλονται κυρίως στην έλλειψη συνοχής και ακρίβειας, καθώς και στην μη χρησιμοποίηση ενός στενού μεθοδολογικού πυρήνα.

Από την πλευρά των Νέων Θεσμικών Οικονομικών αναλύθηκε το έργο του Όλιβερ Γουίλιαμσον. Όντας ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο Νέα Θεσμικά Οικονομικά, και ένας από τους τρεις εκπροσώπους του συγκεκριμένου ρεύματος που έχουν βραβευθεί με βραβείο Νόμπελ, ο Όλιβερ Γουίλιαμσον αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική περίπτωση διανοητή της σχολής των Νέων Θεσμικών Οικονομικών. Ξεκινήσαμε την ανάλυση του έργου του παραθέτοντας τα τέσσερα επίπεδα κοινωνικής ανάλυσης στα οποία ο Γουίλιαμσον κατατάσσει τους θεσμούς ανάλογα με τους σκοπούς που εξυπηρετούν, τις μεταβολές τους σε σχέση με τον χρόνο, και το επιστημονικό πεδίο το οποίο προκρίνει ως καταλληλότερο για την μελέτη του καθενός από αυτά τα επίπεδα.

Στην συνέχεια παρουσιάσαμε πως ο Γουίλιαμσον στηρίχθηκε στο έργο του Κόμμονς από την Αμερικάνικη Θεσμική Παράδοση και το προγενέστερο έργο του Κόουζ υιοθετώντας τις έννοιες της συναλλαγής και του συναλλακτικού κόστους αντίστοιχα από τον καθένα. Είδαμε σε ποια σημεία παρατηρεί την εμφάνιση συναλλακτικού κόστους κατά την διαδικασία της συναλλαγής, και το πώς επεξηγεί την εμφάνιση των κλειστών ιεραρχικών δομών των επιχειρήσεων αποδίδοντας τη στην αποτελεσματικότητα που διαθέτουν στο να εξοικονομούν συναλλακτικά κόστη.

Πιο κάτω αναλύσαμε τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο Γουίλιαμσον στην ανθρώπινη φύση, τον καιροσκοπισμό και την περιορισμένη ορθολογικότητα, και παρατηρήσαμε με ποιον τρόπο τα παρουσιάζει σαν τους παράγοντες εμφάνισης του συναλλακτικού κόστους. Συμπεράναμε πως παρότι παρουσιάζει σαφείς αντιθέσεις με την νεοκλασική θεώρηση της φύσης του ανθρώπου, παραμένει στα στενά πλαίσια του μεθοδολογικού ατομισμού, κατασκευάζοντας τον άνθρωπο της συμφωνίας (Contractual Man), στην θέση του Homo Economicus.

Στα συμπεράσματα και την κριτική του έργου του Γουίλιαμσον παρατηρήσαμε τις αβάσιμες ιστορικά και σε στενό πλαίσιο εφαρμόσιμες μεθοδολογικά αφαιρετικές προσεγγίσεις του, σχετικά με την εμφάνιση και επιβίωση του θεσμού της επιχείρησης, η οποία στηρίζεται στην υπόθεση της υπεροχής του θεσμού της εταιρίας σε όρους αποτελεσματικότητας εξοικονόμησης συναλλακτικού κόστους. Παρατηρήσαμε πως μια τέτοια προσέγγιση δεν μπορεί να σταθεί αν επιχειρηθεί ανάλυση με ιστορικούς όρους, ανάλυση την οποία ο Γουίλιαμσον επιχειρεί και αποτυγχάνει αφού βασίζεται σε αφαιρετικά εξαγόμενα συμπεράσματα για την πορεία της ιστορίας.

Αναλύσαμε τις αδυναμίες που παρουσιάζει το συναλλακτικό κόστος ως μεθοδολογικό εργαλείο και εντοπίσαμε πως απορρέουν από την μη ύπαρξη σαφούς ορισμού του, γεγονός το οποίο επιτρέπει την αυθαίρετη επεξήγηση μιας σειράς οικονομικών φαινομένων βασισμένη σε διαφορετικό τύπο συναλλακτικού κόστους ανά περίπτωση, από την δυσκολία που παρουσιάζουν οι προσπάθειες να ποσοτικοποιηθεί και να μετρηθεί έτσι ώστε να εξαχθούν στέρεα συμπεράσματα που θα δώσουν ισχύ στις θεωρητικές προσεγγίσεις και την αδυναμία ακόμη και τον μετεχόντων στο οικονομικό σύστημα να το παρατηρήσουν, αφού δεν αντικατοπτρίζεται μέσω του μηχανισμού των τιμών, γεγονός που καταρρίπτει το επιχείρημα περί δράσης των μετεχόντων στο οικονομικό σύστημα με σκοπό την ελαχιστοποίησή του.

Κλείνοντας επιχειρήσαμε μια πρωτογενή σύγκριση ανάμεσα στο μεθοδολογικό πρότυπο του Βέμπλεν και το μεθοδολογικό πρότυπο του Γουίλιαμσον. Παρατηρήσαμε πως ο Θόρσταην Βέμπλεν παρουσιάζει μια πολύ πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση σε ότι αφορά τα θεσμικά φαινόμενα σε σχέση με τον Όλιβερ Γουίλιαμσον, του οποίου το έργο παρουσιάζει αντιφάσεις σε κεντρικά σημεία. Το γεγονός που προσδίδει στο έργο του Βέμπλεν σαφή υπεροχή, είναι η μεθοδολογική προσέγγιση της εξελικτικής διαδικασίας σε ιστορικούς όρους, την στιγμή που ο Όλιβερ Γουίλιαμσον προσεγγίζει την ιστορική εξέλιξη των θεσμών αφαιρετικά και αναπόφευκτα παρουσιάζει αντιφάσεις. Η ιστορική προσέγγιση του Βέμπλεν, του δίνει την δυνατότητα να κατασκευάσει μεθοδολογικούς μηχανισμούς, όπως αυτός της σωρευτικής αιτιότητας και της διχοτόμησης, οι οποίοι έχουν την δυνατότητα να επεξηγήσουν την δυναμική φύση των κοινωνικών και οικονομικών θεσμών, την στιγμή που μεταγενέστεροι επιστήμονες όπως ο Γουίλιαμσον παραδέχονται πως δεν διαθέτουν τα μεθοδολογικά εργαλεία για να πραγματοποιήσουν ανάλυση τέτοιας

ευρύτητας, και παραμένουν επικεντρωμένοι στη αφαιρετική συγκριτική στατική ανάλυση ανάμεσα σε θεσμούς σε σταθερές συνθήκες.

Παρατηρούμε λοιπόν πως πλέον στην Οικονομική Επιστήμη είναι κοινή η παραδοχή πως οι θεσμοί παίζουν ρόλο. Οι αφαιρετικές βασικές υποθέσεις της νεοκλασικής παράδοσης δεν μπορούσαν να εντάξουν τους θεσμούς στα πλαίσια της μελέτης τους. Έτσι τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά εμφανίζονται να δίνουν την λύση σε αυτό το πρόβλημα, ουσιαστικά μετατρέποντας κάποια μεθοδολογικά εργαλεία της Νεοκλασικής Σχολής, με τρόπο τέτοιο έτσι ώστε να μπορούν να παρουσιάσουν μια οικονομική θεωρία βασισμένη στους θεσμούς. Αυτό το γεγονός ωθεί τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά να ενισχύουν την δυναμική τους, αφού προσφέρουν την βολική λύση του ζητήματος της ενσωμάτωσης των θεσμών στη νεοκλασική θεωρία.

Όμως η σύγκριση με την ανάλυση της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής σχολής, κάνει κάτι από παραπάνω από φανερές τις αδυναμίες της σχολής των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, οι οποίες εντοπίζονται στον στενό μεθοδολογικό της πυρήνα, κάνοντας αδύνατη την ανάλυση και εξήγηση σύνθετων φαινομένων τα οποία αφορούν τους θεσμούς.

Έτσι εάν το ζήτημα που προκύπτει είναι η σε βάθος και θεμελιωμένη ιστορικά ανάλυση των θεσμών και του ρόλου τους στα οικονομικά φαινόμενα, κρίνεται απαραίτητη η επανεξέταση του έργου της Αμερικανικής (Παλαιάς) Θεσμικής Σχολής, η οποία όπως είδαμε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, μέσα κυρίως από το έργο του Θόρσταην Βέμπλεν, μας καθιστά κληρονόμους ενός μεθοδολογικού πλαισίου όχι χωρίς ατέλειες, αλλά σίγουρα πιο ολοκληρωμένου από αυτού των Νέων Θεσμικών Οικονομικών, ενός πλαισίου που μας προσφέρει μερικά πολύ σημαντικά μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία βοηθούν στην κατανόηση του ρόλου που παίζουν οι θεσμοί στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

Βιβλιογραφία

- Ankarloo, Daniel, & Palermo, Giulio, 2004, "Anti-Williamson: A Marxian Critique of New Institutional Economics", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 28, 413-429
- Chavance, Bernard, 2009, "*Institutional Economics*", Routledge Frontiers of Political Economy
- Coase, Ronald H., 1937, "The Nature of the Firm" in Coase Ronald H. (ed.), "*The Firm, the Market and the Law*", Chicago, *University of Chicago press*
- Coase, Ronald H., 1960), "The Problem of the Social Cost", *Journal of Law and Economics*, 3 (October), p.1-44
- Commons, John R., 1934, "*Institutional Economics*", New York, Macmillan Press
- Commons, John R, Parsons, Kenneth H., and Perlman, Selig, 1950, "*The Economics of Collective Action*", New York, Macmillan Press
- Copeland, Morris A., 1951, "Institutional Economics And Model Analysis", *American Economic Review*, May, vol. 41
- Denzau, Arthur T & North, Douglass C, 1994, "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions", *Kyklos*, *Wiley Blackwell*, vol. 47(1), pages 3-31.
- Fischer, Stanley, 1977, "Long-Term Contracts, Rational Expectations and The Optimal Money Supply Rule", *Journal of Political Economy*, February
- Hodgson, Geoffrey M., 1988, "*Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*", Polity Press, Cambridge, and University of Pennsylvania Press, Philadelphia,
- Klein, Peter G., 1999, "New Institutional Economics", in "*Encyclopaedia of Law and Economics*", Bouckaert and De Geest, pp.456-489
- Lazonick, William, 1993, "*Business Organization and the Myth of Market Economy*", Cambridge University Press
- Meramveliotakis, Giorgos, & Milonakis, Dimitris, 2010, "Surveying the Transaction Cost Foundations of New Institutional Economics: A Critical Inquiry", *Journal of Economic Issues*, vol. XLIV, pp. 1049-1071
- Milonakis, D. and Fine, B., 2009, "*From Political Economy to Economics: Method, the Social and the Historical in the Evolution of Economic Theory*", of the series Economics as Social Theory, Routledge, London and New York
- North, Douglass C., 1994. "The Historical Evolution of Polities", *International Review of Law and Economics*, Elsevier, vol. 14(4), pages 381-391
- Rutherford, Malcolm, 1994, "*Institutions in Economics: Then Old and New Institutionalism*", Cambridge University Press
- Rutherford, Malcolm, 2001, "Institutional Economics: Then and Now", *Journal of Economic Perspectives*, *American Economic Association*, vol. 15
- Veblen, Thorstein, 1898, "Why Is Economics Not an Evolutionary Science?", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 12,
- Veblen, Thorstein, 1899, "*The Theory of Leisure Class: An Economic Study of Institutions*", Macmillan Press, New York
- Veblen, Thorstein, 1904, "*The Theory of the Business Enterprise*", Transaction Books, New Brunswick, New Jersey
- Veblen, Thorstein, 1909, "The Limitations of Marginal Utility", *Journal of Political Economy*, vol. 17
- Veblen, Thorstein, 1914, "*The Instinct of Workmanship and the State of Industrial Arts*", Macmillan Press, New York
- Veblen, Thorstein, 1919, "*The Place of Science in Modern Civilization*", Transaction Publishers
- Williamson, Oliver E., "*Markets, Hierarchies And Antitrust Implications*", Free Press, New York
- Williamson, Oliver E., 1979, "Transaction Costs Economics: The Governance of Contractual Relations", *Journal of Law and Economics*, vol. 22, pp. 233-261
- Williamson, Oliver E., 1985, "*The Economic Institutions of Capitalism*", Free Press, New York
- Williamson, Oliver E, 1986, "Transforming Merger Policy: The Pound of New Perspectives", *American Economic Review*, *American Economic Association*, vol. 76, p. 114-19
- Williamson, Oliver E., 2000, "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXVIII, pp. 595-613